

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 45 (1931)

Artikel: Algurdaunzas
Autor: Perini, Elisa / Barblan, Otto
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-201846>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 05.05.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

A la patria

Algurdaunzas

dad OTTO BARBLAN, directur da musica, Genevra.

Meg 1927.

Versiun rumauntscha cull'autorisaziun da l'autur
dad ELISA PERINI, S-danf-Genevra.

Eau scriv quistas algurdaunzas a l'ospidel chantunel da co, inua m'ho mno üna disposiziun interna altereda. L'innatscha cedit pero zieva qualche dis — que'm pera cha l'excellent chirurg dr. Kummer suos-cha tranquilmaing metter in salv sieus instrumaints d'operaziun. Davent da la fnestra, inua l'aunzmezdi do aint ün sulagl pompus, d'he la pü bella vista i'l giardin da la chesa e pü dalöntschi in ün dals stupends bains da Genevra cun sieus bels ed imposants ceters ed oters grands e rers bös-chs bain cultivos. La stauza ais scu ün üert. Ün porta e renovescha graners, püsche d'fluors, rösas, violas, genzianas, neglas. Ün so, speciellmaing daspö l'an 1899, cha quistas ultimas prospereschon bain in Engiadina e pendan gio usche bain e bass davaunt las fnestras. Suot telas circumstanzas ais que delizchus da s'approfundir i'l passo.

* * *

Que d'eira i'l mais december 1923, cur cha il Cor viril Cuira festaget il 75avel anniversari da sia fundaziun. Siand ch'ün avaiva previs per quista occasiun püssas udiziuns da la musica per la festa da Chalavaina, am staiva que surtuot a cour da quinter suot quelas casuelmaing furtünedas e favuraivlas circumstanzas la musica da Chalavaina gnit scritta. Ad eira però gnieu tard, ad eira gnieu las duos da not fin cha mieu tur da discuorrer eira arrivo. Eau stuvet dimena fer cuortas, e bger da que ch'eu avess bain gugent purto avaunt nu füt dil. Eau speraiva sün üna occasiun favuraivla per cumpletter mias comunicaziuns, ma ella nun as preschantet. Sün giavüsch

da sigr. prof. Pieth am decidet alura da purter avaunt la chosa invezza da a buodha in scrit per publicher mias „Algurdaunzas“ aint il „Bündner Monatsblatt“. Eau agesch lotiers il pü gugent uschè, scu sch'eu continuess e cumpletess mieu discuors adresso a mieus compatriots.

* * *

Ils dis cur cha ils Frances invasettan l'Engiadina Bassa sü dal Tirol — ün nun and savaiva probabel novas sül solitari Vnä — tramettet mieu tat Men sieu figl Nuot (naschieu als 24 avrigl 1786) cun duos chars, minchün trat d'ün bouv, sü Tschlin per farina. Per via vain el fermo sü da sudos frances. Quists l'explìchan cler e net ch'el stöglia ir cun els. El avaro da transpurter blessos, amalos e victuaglias. Ün continua il viedi sü per val tres Zernez, tres S-chanf ed inavaunt. Ün arriva fin a Puntraschigna. In üna vschinauncha sur La Punt, (sainza dubi Samedan) nun chatta il mat pü il di seguaìnt sieus bouvs. El vo in retschercha da quels e'ls scoprescha rantos sün „plazza“, circundos da sudos, chi as pinaivan per ils mazzer. El as fo via per mez da sieus cunduns, vo vers sieus bouvs e'ls voul sranter. Ils sudos vöglìan l'attacher — hoz regna il dret da guerra! — Per furtüna eira il chapitauni lo preschaint e s'intermettet. Il mat avaro dit in güsta e granda irritaziun: „Que sun meis bouvs!“, e que ho il frances inclet. Il curaschi dal mat, chi defendet sieu bun dret, avaro plaschieu al chapitauni. Quel piglia ün töch palperi e procura al mat ün passaport, per ch'el possa turner in sieu Vnä sainza esser molesto. (Quist passaport avaiva mieu non tgnieu sü cun chüra; melavita nun il pudet ün pü chatter pü tard.) Que nun eira però auncha na prüvo ed a passaivan bgers sudos, uschè cha il mat nun as sentiva in sgürezza adonta da sieu passaport. Rivo a La Punt get el tal signur reverenda e'l ruvet da vulair zupper ad el ed a sieus bouvs. Ün l'alloget giò'n murütsch, inua el restet trais dis. Que pera cha üna vouta patit el fam in sieu zuppo; ün avaiva probabel schmandho, cha ourdvart il signur reverenda eira da proveder auncha qualchün cun pizzochels. Il quart di eira que pü quiet in valleda, uschè cha il pitschen ris-chet da continuer sieu viedi. El s'approssmaiva da Vnä, schabain be plaun sieu. El rivet saun e salv fin tar la Punt-Ota traunter Cinuos-chel e

Brail ed inscuntret lo a sieu bap, chi gniva sü per val tscherchand sieu figl. (Mieu bap, chi am quintet suvenz e cun commoziun quistas aventüras da mieu non, l'avaiva ruvo instantamaing püssas voutas da las noter per la famiglia. Melavita invaun, a sieu e mieu displaschair.)

Mieu non vulaiva gnir predichant. Na mincha candidat da teologia nu pudaiva ir quella vouta a l'universited. Seguond l'üsaunza da quel temp as rendet mieu non tiers spìrituels da nom; prüma tal signur reverenda à Porta a Zuoz, inua el fet tuots ils stüdis preliminaris, e zieva tar ün predichant a Fläsch (signur rev. Georg Rüedi da Zizers?), chi'l preparet al ministeri. El eira pera ün bun latinist, tgnèt sia predgia sinodela in latin e gnit piglio sü in sinoda. Il giuven predichant funcziunescha prüma a Furna. Duos ans pü tard segua Hinterrhein, alura Zillis e l'ultim Scharans-Fürstenau (1829). Mieu non ho predgio 40 ans a la lungia illa baselgia, inua a sieu temp resunet la vusch da Jenatsch. (Passand in mia catedrala speravi il bel monumaint dal dücha da Rohan, arriv eau culs impissamaints quasi inevitabelmaing tar Jenatsch e pü inavaunt a Scharans). Cur cha quels da Scharans al ruvettan a Zillis d'accepter la piazza a Scharans, esitet el lönch.

A Scharans regnaiva quella vouta la pü veementa contaissa traunter ils partieus. Bastunedas eiran a l'uorden dal di. Il predichant eira gnieu miss a la porta. Que eira poch seductiv. Ma a la fin stimet mieu non per bön da gnir incunter al giavüsch da quels da Scharans. El avet il prüm granda paina da cumbatter cunter l'ira traunter ils partieus e las familias. Mieu barba Giachem quintaiva, suainter comunicaziuns da mia nona, cha i'ls prüms ans nun passaiva quasi üna not, sainza cha mieu non nun gniva clamo da las duonnas, causa cha'ls homens eiran in baruffa. Il nouv predichant operet tres il pled e tres sieu exaimpel, operet però eir tres la musica, forza inopinedamaing, ma in ogni cas plaun a plaun in möd fich efficaczi. El sto esser sto ourdvart musical ed ho probabelmaing imprains be da se our a suner la gia. (In sieu relasch as chattaiva la scoula da violin da Leopold Mozart.) Eir il chaunt il captivaiva. El avaiva üna bella vusch da bass. Ushè bod cu pussibel introdüet el il chaunt corel in chesa da prevenda. Ils infaunts Dumench,

Mattias, Nuot, Anna, Margarita haun tuots bunas vuschs e chauntan güst. Pü tard vegnan tiers barb'Otto e Gian, mieu bap (doto d'üna zuond bella vusch), mias tantas Anna Maria e Mengia, barba Leonard e l'ultim barba Giachem. Mia nona Margreth Loretz (naschida als 1 december 1800 a Hinterrhein), avaiva eir üna bella vusch. Tuots insembel furmaivan dimena ün cor vi e pü bel, chi chantaiva e tunaiva bain. Ün chantaiva da tuotta si'orma our da las collecziuns da chanzuns da Bachofen, da Nägeli. Mieu non piglaiva lotiers suvenz sia gia per maun. Siand cha d'prümavaira e d'utuon ün chantaiva cullas fnestras aviertas, gnivan ils Scharansers notiers per tadler. Ils amatuors dal chaunt gnivan gugent admiss — la stüva in questiuon ais spaziusa — e plaun sieu as chattaivan lo figls e figlias da famiglias ostilas e chantaivan insembel in tuotta pèsch our dal medem quadern. Avaunt ün pèr ans giaivan ils homens apaina in baselgia, causa ch'ün nun vulaiava inscuntrar l'inimih. Sch'ün s'inscuntraiva per via, daiva que üna bastuneda. Uossa giaiva l'ira plaun a plaun diminuind ed ün imprendet a s'abiner.

Da la paschiun dal predichant da Scharans per la musica sto esser penetra qualchosa our illa Tumgias-cha. Üna dumengia ho'l da rimplazzer il predichant da Scheid e's renda allò. Zieva la benedicziun restan ils preschaints in peis, üngün nu sorta da la baselgia. Mieu non do d'incler cha il cult ais termino. Tuot resta però. El dumanda zieva il motiv e co respuonda qualchün: „Signur reverenda, nus vessans gugent ch'El ans suness qualchosa sülla gia“. „Schì, ma lotiers drov eau üna gia“. Ün porta notiers üna gia, ma üngün archet. Ün chatta l'archet, ma a mauncha il colofuogn. Eir quel vain notiers, ed uossa suna il predichant da Scharans sias las pü bellas melodias a quels da Scheid. (Eir ils Scharansers l'indüaivan suvenz a'ls suner qualchosa our i'l liber davaunt la chesa da prevenda.)

Mia nona possedaiva bains a Hinterrhein. Per survaglier las lavuors chasaunas allò giaiva mieu non suvenz l'istess di invì ed inno a pè e, turno a chesa, eira el auncha frais-ch e sü da cho per la devoziun da saira publica. Quist sagl a Hinterrhein avaiva lö pel solit la samda. Mieu non nun eira be fich vigurus, ma eir straordinariamaing ferm. El s'applichaiva „con amore“ a l'agricultura. La prevenda da Scharans pos-

sedaiva bains, üerts, pros, ers, e que incombaiva al predichant da's fastidier perzieva. Scha'ls figls avaivan condüt inabilmaing la chargia d'fain ed adonta da tuots sforzs nu gnivan da la fer entrer in talvo, schi giaivan els per lur bap, chi be sulet recondüaiva il char svio. El sgiaiva fich bain, abil e facilmaing. Ün di piglia el la fotsch e's metta a sger, per sieu plaschair, in algrdaunza a Vnà. Que irrita ün prader infino ed el provochedscha il signur reverenda. Il prader cumainza, fo ün grand sforz — per ünguotta —, sieu rival nun ais dad aziever, main dir da depasser. Il pover hom stuvet ster püss dis in let causa il strapatsch.

Mieu non, sgür furtüno in sia vocaziun, as laschaiva adüna fich increscher. Scha me pussibel giaiva el üna vouta l'an a vair sieu Vnà. El faiva que a pè, que chi significhaiva ün viedi da duos voutas 12 uras. Ün passa tres il Schyn. Alura maina la via sü Vaz-sur. Scha ün vitürin azievescha il signur reverenda e l'invida a tschanter sü, ho que nom: „Grazha, eau preferesch dad ir a pè“. „Ma bap!?“ (Mieu non pigliaiva qualvoutas ün da sieus figls cun el.) „Florian, nus giains a pè!“ Il prüm di giaiva el fin Zuoz, inua el staiva sur not tar sieu figl Mattias. Barba Mattias eira lo magister e diriget lönch cun zeli il cor mixt — eir el eira animo da paschiun per la musica. El mnaiva l'hotel „Zum Schweizerbund“ e tгнаiva ultra que ils chavals da posta. Il seguond di arrivaiva alura il non a Vnà. Cur ch'el faiva quist viedi mettaiva el adüna üna crida cotschna in giloffa. A Punt-Ota, i'l lö inua ch'el dal temp dals Frances avaiva inscuntro a sieu bap, refaiva el cun quella üna crusch sün ün crap, la quela el avaiva inscrit lo quella vouta. Il venderdi sto gnir piglio cumgiò da Vnà. . . Zieva ün cuort traget ho que nom: „Florian, eau d'he schmancho qualchosa, eau stögl turner in chesa.“ ... Mieu bap, naschieu als 5 lügl 1834, stu esser sto ün mat svaglio e frisch, ardit sainza dubi. Il sunteri da Scharans ais circundo d'ün mür ot. Que tentaiva mieu bap tuot speciemaing da saglir giò da quist mür sülla via. Il sagl po suvenz reuschir, po però eir faller. In vardet, ün di porta ün il mat mel condiziuno a chesa, a la grand' anguoscha da sia mamma. Que nun l'impedescha però brichafat da cumanzer immantinent da prüm, per riporter bottas ed algords in fuorma

da qualche virüas mezzaunas, vi a las quelas el gratagiario suvenz pü tard in as rasand, usche cha cuorra saunch. Il mat murbignus nun eira neir sainza umur. Ün di as rampchet el sün ün tshîreschêr, na indifferent invers las squisitas tshîrêschas da la Tumgias-cha. Co passa il non suotvi, chi giaiva inspec-tand sùls bains da la prevenda. Il mat vain admonieu da des-cender dal bös-ch, que chi nu succeda be dalum. Impè crou-dan püss cröss da tshîrêschas per cas sül cilinder dal non. Irrito, e supponind cha que saja fat aposta, cumanda il bap: „Florian, Tü vainst giò dalum!“ Florian abanduna lestamaing sia bella piazza. Que al reuschescha da sguindhîr e d'ascender üna costa fich stippa. Rivo süsom as sainta el in sgürezza, as metta per terra e cucca giò. El vezza cha sieu bap, chi eira corpulent, travaglia per munter e s'externa: „Bap, nun At der üngüna paina, sü co nun rîvast istess na!“ La gritta dal bap s'ho intaut bain ün po calmeda e tar *quist* inspiamaint as metta'l a rîr da cour, piglia sü sieu cilinder, chi eira crudo per terra, e continua sieu via.

Per l'an 1855 eira previs üna festa da chaunt a Tusaun. Ün cor da la Tumgias-cha (Talverein?) decidet da piglier eir part a quella. Las provas avaivan lö a Fürstenau. Il dirigent eira magister da musica illa scoula d'educaziun per mats d'allò. In quel cor chantaiva eir mieu barba Gian Filip da Fürstenau, chi possedaiva ün'ourdvert bella, pussaunta vusch da bass. Ün recrutet eir mieu bap scu rinforz essenziel pel cor. Sün via vers Tusaun gnittan noss chantunzs azievieus d'ün'otra societad, chi gniva da la vart dal Schyn. Immez quella a la na pitschna stu-pefacziun da tuots, üna nöbla signura a chavagl! Il di seguint, cur cha quel cor as prepara per chanter sia chanzun da gara, cumpera scu dirigent la signura, üna Latour. Que eiran dimena ils chantunzs da Breil. Mieu bap requintaiva que suvenz e faiva resortir, quaut bain cha la signura avaiva dirigieu. Cur ch'el gniva a discuorrer da simils evenimaints, scu per exaim-pel da la producziun dal cor „Harmonie“ Zürich in occasiun da la festa da chaunt federela a Cuira (1862) o dafatta dals discuors da cussglier naziunel Guadench de Salis, ils quêls el per part avaiva udieu cun entusiassem, schi dvantaiva que cun üna vouta dal cho insü e cun ün movimaint expressiv dal maun

confuorm a l'impressiun agida. (Quels discuors avaiva meu bap colecziuno tuots e'ls chüraiva, scu ch'ün chüra ün tesori. Ün di eiran els sparieus tres negligenza svintüraivla. Bap eira losur disfurtiino ed inconsolabel).

Principi dals ans 50 entret meu bap illa scoula chantunela, i'l seminari. El lavuraiva cun zeli e cun grand interess. Dal temp dals examens da patenta füt el amalo e stuvet fer sieu examen, chi düret trais dis, be sulet. El quintaiva suvenz e cun plaschair da quels ans e conservet üna veneraziun visibla per signur prof. Zuberbühler, directur dal seminari, e per oters magisters (prof. Gmelch pel tudais-ch, prof. Theobald istorgia natürela etc.). Il pü da tuot eira el propens a la musica, e quintaiva gugent da sieus magisters da musica, prof. Früh e speciemaing prof. Held, il quèl füt in seguit eir meu magister. Bap füt qualche temp activ a la scoula normela (Musterschule) e gnit l'an 1856 scu magister a Zernez. Lo funcziunaiva scu predichant signur Otto Guidon, chi possedaiva ün'ourdvar bella vusch da tenor. Cur cha ün gniva a discuorrer dad el, exclamaiva adüna mia mamma: „Mo che bella vusch, che bel chant!“ El chantaiva la dumengia adüna culla raspeda. (Che significha que tuotluna, scha'l predichant ama, inclegia e cultiva la musica! Üna instrucziun *adequata* in chaunt e musica da baselgia stuvess esser *obligatoria* eir per il spirituel protestant).

A Zernez as fet spus meu bap cun Mengia Pitsch ed entret in plazza da magister a S-chanf l'an 1859. Lo operet el löndh scu magister, scu organist, scu dirigent, ed ün po pü tardeir auncha scu silvicultur. A S-chanf vivaivan contemporaunamaing duos poëts: Gian Fadri Caderas, chi abitet pü tard tar nus, e Simeon Caratsch, chi fet sieu pussibel pel mantegnimaing e la cultivaziun da vegls custüms, veglias üsaunzas, e chi arrandschaiva instancabelmaing rapreschantaziuns teatrelas i'l „Teater della Scala“ da S-chanf. (Tal prüm plaun da la chesa in questiun — uossa hotel S-chaletta — mnaiva nempe sü üna schela vaira ota e stretta.) Signur reverenda Tramèr s'inclegia fich bain i'l tradür ed ais saimper pront lotiers. Na pochas famiglias vegnan incunter a tuot que cun interess ed inclet. Pelvaira, que's lascha viver ed operer bain a S-chanf! Illa sted 1861 stuvet meu bap piglier part scu sergent magiur a la champagna gio'l chantun

Valais. Intaunt as rendet mia mamma cun me a Vnà. Eau avaiva daspö ils 22 marz 1860 be ün an e mez, ma tuöttüna am sun restedas duos impressiuns da quist temp. Nus pernottettans a Scuol, giand gio per val. Cur cha eau am sdasdet la damaun, avet eau üna granda temma e clamet ad ota vusch zieva mia mamma: eau am rechattaiva dandettamaing in üna chambra dal tuot estra e culurida a cotschen. — A Vnà udit eau ün di a cridar dad ot ed in möd penetrant na dalöntschi da la chesa. Eau 'm approssmet da la vusch e vzet üna mattetta sün ün s-chanduler in peis ed as stordschand. Ün avaiva attacho ils peis da la povra vi dal s-chanduler, probabel per chastih.

In scoula as daiva mieu bap granda paina da'ns applicher üna bella scrittüra. Mincha zievamezdi gniva exercito il prüm la caligrafia. El scrivaiva avaint sülla tevla da paraid e survegliaiva nos möd da tgnair la penna e nossas prestaziuns. El s'vess avaiva üna fich bella scrittüra. Da temp in temp gniva scrit a gara il pü bain pussibel. Sar Simeon Caratsch, chi scrivaiva ourdvart bain, o sar Giosuel Melcher s'inchargiaivan da classificher las prestaziuns. Mieu bap s'addaiva cun premura particulera eir a la cultivaziun da la lingua rumauntscha e pudaiva apaina as satisfacer in merit. As trattaiva que d'üna versiun, e'l pled rumauntsch correspondent eira pustüt caracteristic, precis, schi avaiva el ün intim, visibel plaschair landervi. Que avaiva alura nom qualvoutas: „*Que* ais ün bel pled — mo bel!“ Quist plaschair vi da'l ladin derivaiva da Scharans, adonta cha lo vain discurreu il rumauntsch da la Tumgias-cha, e schabain cha in chesa stuvaiva gnir discurreu tudais-ch pervi da mia nona. Sch'eu menziun, cha mieu figl, durant sieus stüdis al politecnic, imprendet rumauntsch adascus, am sorprendet cun que da Nadël in am fand cotres ün zuond grand plaschair, scu ch'ün po s'imaginer, schi dvainta que be per dir, cha sch'ün ama sia lingua da tuotta si'orma, qualchosa and po passer sün l'ün u l'oter infaunt, eir scha quel oda be co e lo qualchosa in quista lingua. (Mieu Pallioppi eira svanieu quella vouta in ün möd a me incomprendibel ed as chattet alura darcho da Nadël.)

In sieu elemaint as sentiva però mieu bap illas uras da chaunt. A nu gniva chanto be il zievamezdi in scoula, dimpersè eir duos voutas l'eivna la saira. Bap as daiva tuotta la paina

imaginabla per ans applicher la teoria. Las prestaziuns i'l chaunt d'vantettan bainbod sorprendentamaing bellas e que d'eira ün plaschair da'ns udir cur cha nus chantaivans a l'examen u in baselgia.

Cur cha mieu bap cumanzet si'activited da magister manchaiva que interamaing da materiel per chaunt in lingua rumantscha. Da remedger quist maungel saro bain sto sieu prüm perpöst. Pel bsögn il pü urgent compilet el üna pitschna collecziun da bellas chanzuns a duos vuschs, chi gnit publisheda zieva exacta revaisa tres signur prof. Held. (Pü tard, intuorn l'an 1879, lavuret el intensivamaing püss ans vi d'üna nouva e bger pü voluminusa collecziun: „Vuschs della Patria“ (chanzuns a trais vuschs). La tschern da quistas chanzuns ais ün'excellent. Cur cha quista lavur füt terminada, and repasset eau durant las vacanzas tuottas las armonisaziuns. Pü tard, cur cha l'ediziun füt exausta, mettet eau cun plaschair la collecziun a la disposiziun da la patria. Ün am giavüschet d'indicher las chanzuns chi pudessan forsa gnir eliminadas. Eau pudet e stuvet respunder, cha que's tratta d'ün numer tuottafat minim, e cha vairamaing saja que displaschavel d'eliminar s'vess quistas chanzuns. Percunter am declaret eau gugent pront da pisserer per üna cumplettaziun tres novas chanzuns. Incomprensibelmaing nun gnit mi'offerta cuschidreda; la collecziun nun ais pü gnida publisheda. Las „Vuschs della patria“ cumanzettan dimena ad immütir ed immütiron dal tuot. Que ais propi ün grand pcho —, que d'eira üna da las pü bellas e reuschidas collecziuns illa patria ulteriura. [Forsa eiran defets i'l text, deblezzas linguisticas, ün po la cuolpa da que. Ma *quels* s'avessan bain laschos remedger.])

La dumengia eira qualchün in baselgia be ögl per quel chi traiva ils fols e surtuot be uraglia pel gö d'orgel. Ils fols traiva qualvoutas Gian Christoffel da Riein. (Bap dal pittur Antoni Christoffel.) — El ais ün prievlus chatscheder da chamuotschs — ho il pü perfet umur da delinquent („Galgenhumor“) e disch cun ün correspondent gest sursilvan genuin: „Beos sun quels chi nu possedan ünguotta, perche els nun haun üngüns pissers per lur bain.“ Ün'otra vouta ais que Giosuel Bott, figl da Gian Giachem Bott. (Quist ultim ais ün chatscheder da chamuotschs

na prievlus — vo pü gugent a chatscha aunz il vair temp da chatscha; lotiers ais el il suneder dal lö e scu tël bainvis tar la giuventüna. El ho auncha d'incuort suno sü per nus ad üna mezza saira tar anda Lilla, e lotiers surpiglia Giosuel adüna il bass.) Quella vouta as vzaiva davent da la nev da la baselgia il tira-fols sper la fnestra sülla lobgia. Eau d'eira minda vouta in ün penibel pisser, cha Giosuel pudess cumanzer memma tard a trer la sua e perque memma violentamaing. Eau nun al vess pudieu perduner que.

Il mumaint cha signur reverenda Tramèr entra in baselgia simpel e degn resuna l'orgel. Eau sun commoss, sun beo — i'l muond intêr üngün nun suna scu bap. Signur reverenda Tramèr salva sia prüma, bella allocuziun ed annunzcha il coral. Aint il cor haun ils chantunzs e las chantunzas da bap piglio plazza. Bap preludescha (eau od que aunch'uossa!) ed alura resuna il coral, intuno da l'orgel e dal cor. Eau sun felizi — in tuot il muond nun vain fat musica uschè. L'orgel eira ün regal da la famiglia Perini, bain our dal 18^{avel} tschientiner? L'instrumaint gniva sü dal Tirol. El avaiva ün „pedal ruot“ (que v. d. ils tuns bass dal pedal nun as seguivan regulermaing). Cur cha l'orgel principi da nos tschientiner gnit substituieu tres ün nouv (our da l'officina dal capabel fabricheder d'orgels Metzler a Felsberg, tirolais), gnit translocho il mieu, il vegl, a Fuldera. Eau nun poss supporter quist impissamaint — chi so, scha'l nun m'ho el inspiro tscherta predilecziun per l'orgel.

Illas provas dal cor mettaiva mieu bap tuott'attenziun vi da'l stüdi da las chanzuns. Scu gniva co glimo cun pazienzcha inexauribla! Ils concerts avaivan lö in chesa da scoula; (las duos stüvas da scoula eiran separedas tres üna paraid movibla). La saira dal concert as chalcha ün buzerin mufliu cun chavels quasi alvs-blonds tres ils udituors fin davaunt la scena. El po apaina spetter il cumanzamaint dal concert, chi significha per el minda vouta ün evenimaint, e trampigna melpazchaint culs peis. Finelmaing as posta bap davaunt il cor e que cumainza. Dal prüm accord davent ais Otin captivo. Üngün gest dal dirigent, üngün tun nun al sfügia. Qualdosa pü bel nun po que der, e cur ch'üna producziun ais a fin, vules el dir vout vers ils udituors: „Que ais mieu bap!“

In occasiun d'üna rapreschantaziun speciela, inua cha que's trattaiva da dechanter la musica, desiret mieu bap da fer üna surpraisa als abitants da S-chanf cun ün purtret adatto. A têt fin as volvet el a sar Gian Salzgeber, nos convschin applicho a la cultura da l'art. Quel avaiva chatto in sia giuventüna a Bruxelles it temp e'ls mezs per s'instruir allò a l'academia d'art i'l dissegn, ch'el amaiva. Turno in Engiadina as dedichaiva el eir a chesa in sieu temp liber a si'art. El dissegnaiva finamaing. La porta e las fnestras da sia chesa eiran gnidas guarnidas da sieu maun cun bels ornamaints. Sar Gian Salzgeber chattet aint in sia collecziun ün motiv allegoric, chi s'adattaiva stupendamaing: la musa da la musica ais tschanteda sün ün cigno e tegna in maun üna lera. Cun grand plaschair as declaret el pront da vulair reproducier quel in grandezza natürela, ed a resultet üna stupenda reproducziun in crida. Il queder pendet lönch in scoula, zieva illa sela da l'hotel S-dhaletta, nun ais uossa però pü avaunt maun. Fich pcho per la preciosa, bain reuschida lavur dal cher vschin.

La giuventüna da vschinauncha arrandschet intuorn l'an 1870 üna schlitteda giò Zernez, collieda cun ün concert i'l hotel dal Uors. Bap am pigliet cun el. La spassageda in schlitta da l'allegra cumpagnia sülla naiv candida e cun ün sulagl splenduraint ais ün veritabel plaschair, ed ultraque vo ün giò Zernez, illa patria da mia mamma. I'l concert sunains bap ed eau a 4 mauns our da la scoula da clavazin da Lebert e Stark, el la partida inferiura (melodia illa vusch mezzauna), eau la partida superiura (arpeggios in tuots duos mauns). Eau craj, cha nus avains stuvieu repeter il pitschen valzer. (Eau avaiva cumanzo già da pitschen e sulet a tschercher insembel sül armonium las tastas per „Clama'ns o patria“.) Las geischlas daun il segn da partenza; las sunaglieras clingian allegramaing tres il lung e bel Zernez da quella vouta. La not ais arrivada e nus giains bod i'l grand, patetic silenzi lung la riva da l'En tres il god Carolina, suravi l'imponenta punt da lain. Che impressiuns, che lingua!

Uossa m'attira que però per üna buna pezza vers mia mamma, mia mammetta, mia mammigna. Ella eira naschida als 9 november 1832 a Clermont-Ferrand (Auvergne) scu figlia

da Gion Pitsch e Staschia nata Clavuot, amendus da Zernez. Cur ch'els turnettan allò, avaiva mamma set ans. Ella nun sa-vaiva niauncha ün pled rumauntsch, ho però cul temp schmandio cumplettamaing il frances. Pü tard legiaiv'la quasi exclusivamaing romans italiauns, dal tuot piglied'aint per la bellezza da quista lingua. Eira que üna bella reminiscenza dal frances? Mia mamma eira modesta, quieta, plain d'tact, resigneda. Ella as pudaiva però exciter per üna chosa güsta e dvantaiva alura vaira vivaza. Cugnuschais tar pü d'üna Engiadinaisa üna tscherta resignaziun: ün poet d'tristezza, ün poïn d'leidezza, tuot seguond in otra doscha? Ella ais fich caratteristica. Ün vezza que pü bain cur ch'ün tuorna in valleda zieva lungia absenza. — Da pitschen d'eira eau obstino, ün vaira turmaint. Sch'eu nun ob-tniva que ch'eu am vaiva miss in testa, schi m'externaiva eau: „Eau vegn d'avent, dalöntschi d'avent!“ (eir scha mamma fo güsta strözzlas!) Eau cuorr svelt d'avent, ma già tar la chesa da sar Gisep Caratsch main svelt, tal bügl già pütost plaun; davaunt la chesa da giunker Paul Perini am ferm, am volv (mamma!), tuorn inavous, il prüm be plaun, alura pü svelt (mammetta!), tal bügl am met a cuorrer tuot que cha las chammas paun purter (mammigna!).

D'inviern las sairas sun lungias. Gia a las 4, dalum zieva scoula, as mett'ün a maisa a marena, la quela consista our da caffè, paun e chaschöl. D'inviern do que però qualchevoutas ardöffels brassos o dafatta marruns brassos (Dieu 't benedescha, mia Vuclina!). Zieva l'ultim marrun pigl eau svelt la schlitta blova, cha barba Gion m'ho regalo (Gion Pitsch, silvicultur a Zernez) per ir a schlisuler ourasom S-chanf — vers Zernez — sülla via cha nus mats avains construieu, e que fin surour il prüm er, per cha que strambuoglia e slavazza già da principì. Ma löndh nun as po tgnair our. Ils mauns tscherchan già das-pö üna buna pezza ün po d'chalur aint illas gilloffas foppas e vegnan alura in agüd a las uraglias mez dschietas. Ün tuorna a chesa, Giosuel Bott vers Chantaluf our in „Foura da chagnöls“, ed eau giò'n Bügluot. (Nus abitetans qualche temp in chesa Gichilli suotvart la baselgia). Bap vo sü e giò illa taunt prüveda stüva e fuma in sia püppa prediletta cul cho da türch cotschen e'l buchín d'ambra tabac da Maryland da Giorgio Walin. El

nu discuorra pled. Pass e vouta sun precis scu tal non, cur ch'el stüdgiaiva sia predgia. (l' tempo eira però üna differenza: il non gniva durant il stüdi da la predgia, pustüt vers la fin, vi e pü in fö e chaminaiva confuormamaing pü svelt. A l'ura da manger pudaiva minchün dals 11 fradgliunzs annunzcher precis a la nona quaunt inavaunt ch'el saja. In passand: barba Giachem, il pü giuven dals frers, savaiva il pü bain cuntrafer il cumanzamaint solen da la predgia dal non; la continuaziun però nu savaiva üngün reprodür uschè bain scu barba Dumench, il pü vegl dals frers. Barba Giachem, naschieu als 23 lügl 1843, prüma magister a Königsfeld, zieva ad Yverdon, l'ultim 25 ans a la lungia al gimnasi a Morges, ho allò suvenz rimplazzo il predichant da la baselgia tudais-cha. Sia vaira vocaziun füss steda quella da spirítuel. — Barba Dumench, il primogenit, naschieu als 5 favrer 1815, vain predichant, imprenda già cul non latin, tegna suotvart St. Luzi scu scolar da la scoula chantunela discuors latins a sieus conscolars, as renda a Jena per stüdger tar Hase, tuorna cun signur rectur Bott e signur reverenda Menni a pè a chesa. El füt prüma predichant a Puntraschigna, l'ultim a Santa Maria. El ho publicho ün catechissem rumauntsch vaira voluminus. Talent linguistic pronunzcho.) Mamma tschainta sün baunch d'pigna, per se, quieta, — eau vegn vi tar la fnestra e guard vers il Piz Mezdi (a Zuoz ed in oters lös numno Piz Mezzaun), alura però vers nos superbi Piz Griatschouls; que ais bain la pü bell'ura dal di inter. Bap ais liber quista saira e vo a zunft sü tar duonna Mierta Cloetta i'l albiereg da l'Üja. Mamma impizza la glüsch da saiv, piglia notiers il filadè e's metta a filer. Ün as serra pü daspera la flammetta. Ün da nus sto mincha mumaint der tiers saiv al pavagl. Cun quista dutscha glüsch ais que singulermaing prüvo. Nu düra però e'l turmoint da mamma interrumpa il silenzi: „Mamma, nus vulains ir sü tar duonn'Anna Chatrigna!“ Mamma, vaira mêlpazchainta ed alquaunt vivaza: „Mo pensa, id ais massa tard per ir in visita!“ Mamma cedaro bain. Zieva üna pezza: „Mamma, nus vulains ir sü tar duonn'Anna Chatrigna!“ Mamma, aundia ün po cunter vöglia: „Id ais amo pü fraid co her saira“. Mamma as rassegn, as metta intuorn il schal da launa e nus giains illa bella chesa dal sar nuder Cloetta (uossa collieda cul hotel S-chaletta).

Duonn'Anna Chatrigna e mamma baderlan. Ün ho ingiovino, chi chi ho do andit a la visita. Ün mumaint cha la baderleda as ferma vo duonn'Anna Chatrigna giò tal bel plat-s-chantschia sper l'üschi d'stüva e'm do ün pêr crocants da Rudolf Rascher, chi ais sto scu pastizier in Califorgna. Que nu düra lönch, e qualchün scutta aint per las uraglias da mamma: „Nus vulains ir a chesa!“ Mamma, ün po imbarazzeda, in prescha: „Uossa spettast Tü!“ — Vi per la not am sdaida our il clam: „In nom da Dieu da la bun'ura“. Que ais nos guiteder, chi fo minch'ura la rouda. Güsta suot fnestra tuna que ün po suot vusch causa l'ota naiv: „Ad ho battieu las duos“. Suot ils peis da Zaccaria sgrizcha la naiv dad ot e ferm; a sto uoss'esser fich fraid. (Zaccaria Parli, già atempo, ho servieu in Frauntscha ed ho mantgnieu sia bella postura da militer.)

Mia povra mamma ais suvenz sted'our grandas temmas, terriblas temmas per me. In ün üert survart il „Teater della Scala“ avaiva ün pruno assas in möd a furmer ün triangul, scu fat aposta per me e Peter Koch. Già la dumengia zieva-mezdi ans rampchains nus duos fin süsom e dadainsvart ingiò e'ns sentins lo furtünos, siand uschè bain zuppos. Ma a chesa ho que nom: „Ottin me nun vain!“ Mamma tschercha, duonn' Elisa Perini tschercha (nus abitettans püss ans illa granda chesa dopla Perini; eau sun naschieu in üna chesa Perini, uossa chesa Dazzi), signura Madalena Bernhard-Juvalta, nossa chantunaia, tschercha; mamma ais sconsolada. . . . Finelmaing udins nus in nos zuppo la vusch da duonn'Ursigna Gichilli. (Sieu hom, maister Clo, serrurier, avaiva plazzo avaunt bgers ans sül clucher da S-chanf la cruschi da fier pel chöd ed avaiva sves miss sü il chöd. Il clucher ais cun sieu chantunais da Zuoz e quel da Zernez ün dals pü ots in Engiadina. La glieud pü veglia in vschinauncha discurreva auncha da l'evenimaint emozionant.) Ella ans oda a discuorrer ed annunzcha que ad ota vusch. Mamma crida sosas larmas ed ün ho paina da la tranquilliser. — Ün sgrisch eira que per ella, sch'ella ans vzaiva giò sper l'En, surtuot scha nus ans pinaivans per clapper culs mauns üna povra forella. Il pü grand sculuzzamaint causet eau a mia mamma d'prümavaira 1866 o 1867. Quella vouta gnivan cultivos auncha bgers ers tar nus. Quels as rechattaivan survart la vschinauncha

e furmaivan lungias terrassas. Tres la malgeda e la plövgia rudlaiva la terra suolva ingiò e l'avaunz stuvaiva gnir mno insü. Qualche contadins impiegaivan lotiers ün proceder speciel. Süsom l'er gniva tuno aint ün pöst illa terra, il quèl eira munieu giosom d'üna foura e d'üna schirella. Tres quista foura gniva trat üna lungia sua. D'üna vart gniva tacho üna mna-düra e da l'otra vart üna barella. Nus mats gettans ün di sün l'er da maister Clo, inua sieu figl esegüiva quista lavur. Nus al guardains tiers. Zieva üna pezza clam eau a mieus cum-pagns: „Eau sun in cas da fer ster salda il chavagl!“, vegn vi sper il pöst, clap la sua cun tuots duos mauns e'm frunt cunter il chavagl. Lotiers vain il maun schvester be sper la foura. Per furtüna cha Plesch vezza que e retegna il chavagl i'l mumaint cha mieu maun ais già aint illa foura. Il chavagl as ferma immediatamaing. Eau tir our mieu maun blesso, il met in giloffa e cuor giò tal bügl, chi ais güsta davaunt chesa. Eau crid dad ot dal mël. Co cuorra notiers mamma e vezza mieu maun tuot cuvert da saung. Sia consternaziun, sia temma sun indescrivablas. Auncha ün batter d'ögl —, e mia carriera da pianist e d'organist füss steda condanneda.

Suvenz ed adüna darcho ruvaiv'eau a mamma da 'm quinter l'istorgia dals Ovs da Pasqua. Il crepuscul da la saira ais passo, e bap vo our in chesa da scoula a corriger ils quaderns. Eau'm tschaint sper mamma sün baunch d'pigna e taidl il requint, scu sch'eau l'udiss per la prüma vouta. — Qualchevoutas chantaiva mamma scu be per ella chanzuns in rumauntsch da Zernez. Per part eiran que bain chanzuns impurtedas, per part però genuinas melodias populeras da l'Engiadina Bassa. Mamma avaiva üna vusch netta ed agreabla. Ella chantaiva tuot simplamaing, tuot natürelmaing, e que paraiva ch'ella s'impaisa lotiers cun increschantüna a Zernez. Scha me pussibel giaiva ella giò üna vouta mincha sted. Üna vouta ch'ella get giò a pè am pigliet 'la cun ella, — eau avaro gieu ses o set ans. Già in partind ais mamma in oter möd cuntainta, scu cur ch'eau la fatsch plaschair. Per via, davent da Brail, augmainta il plaschair: Brail appartegna già a Zernez. Que ais uschè bel dad ir giò vers la punt. L'Enschuschura adüna auncha pussauntamaing. Il Piz Baselgia s'approssma vi e pü, ma zieva il god Carolina ais que Zernez

stess, sieu Zernez, cha mamma vezza! Uossa stögl eau marcher in currind. Ad ais aunch' ün bun töch da fer, e'l sulagl arda. Finelmaing arrivains tar la punt dal Spöl. Già illa prüma, granda chesa abitan la söra da mieu barba Gion, Anna Bivrun da Brail e sia figlia la pü giuvna, Giovanna, naschida a Rotterdam. (Il Spöl curriva quella vouta be speravi la chesa. Ad eira be ün üert stret traunter. Vis davent da la chesa paraiva que, cha l'ova vöglia sdrapper davent Zernez. Cur chi plova ferm ed assiduamaing crescha il flüm, chi maina cun se las ovas da Buffalora e da Cluozza, pussauntamaing. Alura muntaiva l'ova suvenz fin sü pel mür da la chesa, — propi sgrischus!) Ün as tschegna. Mamma ais a Zernez, ais furtüneda: „Lo illa prüma chesa a schnestra sto Gion Ander. Quaunt cha nussas mattas l'avains rabgianto! Nus giaivans da saira luot luot intuorn sa chesa, pichaivans, srantunaivans e fügivans alura aint per Röven, Gion Ander zieva nus, e que as repetiva“. Tar Anna Titschun vain fat üna posa. Ella ais la megltra amia da mamma i'l cumün. La porta da si'abitaziun eira ün töch aint per la chesa. Ün stuvaiva passer tres ün spazi a vout e loaint eira que delizchus da ster a plaz e baderler. Be daspera, sülla piazza pitschna, staiva la chesa paterna . . . Mamma ais beeda! . . .

D'utuon 1868 bandunet mieu non sia piazza a Scharans e gnit in Engiadina, seguind a sia brama, uossa per l'ultima vouta. L'inviern passet el a Zuoz. La dumengia aunzmezdi gniva el suvenz no S-chanf, sainza caput, sainza guaunts, adüna a temp per am piglier cun el a predgia. Ün pitschen maun fraid as sainta in ün grand, chod, uschè cufortabel — cun 25 gros d'fraid — e l'abiedi guarda sü per quels chi giaun a predgia scu sch'el als vulesse dir: „Quist ais mieu non“ . . .

Zieva Bümaun (eau avaiva 9 ans) gnit mia mamma greivamaing amaleda. Ün vouta od eau, cha mamma dumanda al dottur Bernhard-Juvalta: „Signur dottur, craja El ch' eau guariro d'archo?“ „Mo schi, schi“. Eau nu schmanhero ne la dumanda, ne la risposta. Zieva qualche temp gnit eau mno cun la schlitta da mieu barba Mattias vi Zuoz. Ma lo nun eira que brich scu'l solit; tanta Madalena (nata Schucani) nun eira a chesa. Eau d'eira zuond attristo. Vers saira arrivet mia tanta e'm mnet sü tal non. Esitand e suot vusch, ma tuottüna in möd

ch'eau udit, al dschet ella: „Ella ais alura morta“. Eau'm met a crider. Tanta ans lascha sulets. Non piglia mieu maun i'l sieu e'm cufforta. Chi am vess pudieu cuffurter pü bain? L'aunzmezdi seguint piglia notiers mieu barba sieus cudeschs da chaunt e tschern a our chanzuns per la prova cul cor mixt. El chaunta tres tuottas las melodias, ed intaunt am calm eau ün po. Ma in seguit vegn eau suvenz cridand sosamaing a chesa, inua tanta Madalena e Luzia (Veraguth) am serran plain d'cum-paschiun in lur bratscha.

Ün am lascha assi-ter a la prova da chaunt, chi ho lö quella saira tal barba. Ad ais però not, e'l chaunt m'attrista püchöntschi. L'aunzmezdi dal terz di vegn eau cun mieu cusdrin Florian illa scoula da l'excellent magister Florian Gredig. (Cusdrin Florian eira il figlioul da mieu bap, al quël el sumaglaiva già quella vouta ed in seguit vi e pü. El frequentet la Scoula chantunela, stüdet al Politecnic a Zürich, morit però auncha da giuven in Brasília.) Sia instrucziun attira mi'attenziun, am distrescha, ma illa posa cuor eau davent scuffundant. Zieva gianter vegn eau cun Florian tals mats, chi giovan davaunt la chesa da scoula. Co dandet resuna sgrischusamaing no da S-chanf il prüm sain da funarel — mia mammigna! — als 10 avrigl 1869. — Poch zieva bramet il non d'as render giò Vnà — per l'ultima vouta. (El pudet pas-santer lo auncha ün an in sia ameda chesetta. Principi da l'an seguint ans pervgnit la nova, cha sia sandet giaja declinand; el spiret als 10 avrigl 1870. A sia fossa aviarta resunet il chaunt d'increschantüna: „Per mar e per terra intuorn ha löndh girà . . .“)

Vers l'utuon da quel an (1869) vain Caderas a ster tar nus e dvainta nos amih da chesa. Da quists dis provegnan na pochas da sias poesias, tr. o. eir umoristicas. Caderas eira suvenz pensierus, in üna disposiziun püchöntschi trista, pudaiva però in ün instant moduler in granda giovialited, as sfruschand lotiers ils mauns cun extrema vivacited. Alura il tizchaiva bap ün po malizhusamaing („quists poets!“), ma Caderas nun al restaiva debit la risposta. El eira impiego illa banca dal president comunel Gian Töndury, inua as rechattaiva quella vouta eir il büro da telegraf. El avaiva ün'ourdvar bella, frappanta scrittüra, caratteristica, plain d'slauntschi.

Un di vain el aint dad üsch cun üna tschêra singulermaing seriusa, consterneda, as ferma ed exclama: „La guerra!“ La guerra dal 1870 eira proruotta. . . . Cur cha bap e Caderas sun davent la saïra, vo Stina, nossa chesarigna, tar cuntschaints, pel pü tar Nuotta Tschander. Eau stögl ir cun ella ed od da bel cuntin a quinter da striögn, da spierts, dal „Totavolk“ (processiun dals morts). „„Tonin Thöni ho chatto l’oter di in sia stalla duos vachas rantedas vi da l’istessa chadagna.““ In similis cas güda be ün mez violent, p. ex.: ün fo ad amenduos armaints cun ün curtè üna crusch sül frunt, vo our da stalla ed inscuntra sainza fal auncha in chesa la stria cun l’istess segn sül frunt. Our vers Chantaluf abitaiva suletta in chesa üna giunfra veglia. Ella eira già ün po grischa e guardaiva guersch da l’ögl dret. Per pü d’ün plaz da filer eira ella la stria da la vschinauncha. Povra, povra giunfra Babigna! — Tiers ils noschs spierts menziunos tuocha babuzzi, chi rumagna da preferenza sün crapenda. Scha Gian Antoni ais renitent, ho que nom: „Spetta d’eau clam il babuzzi!“ Main da tmaïr sun ils palantins, chi as trategnan giò’n murütsch. Ma tuottüna, sgür nun’s ais neir lo, ünguott’afat.

S-chanf posseda vidvart e nodvart da l’En numerus grands e vasts gods. Tuots eiran cumplettamaing neglets cur cha mieu bap cumanzet si’activited da silvicultur. El avaiva piglio cun interess speciel ün cuors da silvicultura ed as mettet uossa cun plaschair e metodicamaing a l’ouvra. El pisseret per duos zardins da plantaziun, ün sün Laret, l’oter giò tar la Punt dal Fuorn. (Da temp vegl eira lo ün fuorn. Il fier gniva mno giò dal Piz Fier.) Alura mettet el ad ir püssas implantaziuns, prüma sü ad ot per proteger ils gods ed utrò per obvier a boudas. Poch dadour la vschinauncha da S-chanf fo l’En üna vaira granda stüerta. Sülla spuonda stippa eira quella vouta pocha erva e bgera greva. Zieva plövgias assiduas gnivan giò suvenz boudas. La via maïstra eira suvenz in prievel. Da cuntin stuvaiva ün intaundscher e reparer. Bap inviet lo üna vasta implantaziun e zieva qualche ans eira il prievel scongüro. A quist’ura ais que ün god vïstus. El indüet la vschinauncha a piglier imsüras specielas pel schinagiamaint dals gods da dschember. Illas vals laterelas Vaügla, Chaschanella e Chaschauna giaiva da contin üna granda quantited d’laina in malura. Ans a la lungia laschet

bap taglier lo bos-dcha defettusa, resger, sfender ed in temp da plövgia roder. La laina gniva pruneda aint a Varusch in lungias filas. Que'm eira ün spass da clapper cul cröch ils blöchs lungs da trais peis e da'ls trer our dal torrent a la riva. Per fermer sü quels ch'ün nun avaiva trat our, eira natürelmaing gnieu plazzo ün lung rastè. Ün di — dadains Varusch plovaiua que intsches-santamaing — vain qualchün our d'fled culla nouva cha l'Ova da Varusch crescha ferm, e cha il rastè e dafatta ils clasters d'laina sajan in priewel da gnir sdrappos davent (adonta cha quels eiran vaira dalöntsch dal chanel). In ün quart d'ura füt bap sül lö. Ün pudet prevgnir a la catastrofa. (La laina gniva vendida sü Samedan e Puntraschigna, e quist comerzi da laina eira üna funtauna da guadagn per la vschinauncha.)

In quels ans haun resuno suvenz aint ils gods da S-chanf las melodias: „O Täler weit, o Höhen“, „O Wald mit deinen duft'gen Zweigen“, e vers saira: „Wer hat dich, du schöner Wald“, qualvoutas eir: „Der Eichwald brauset“. Mieu bap avaiua fich bger sen per la bellezza da la natüra. Que d'eira sorprendent, cu cha il retrat d'ün bel paesagi al restaiva impress.

Intuorn quel temp (1870) füt mia nona culpida d'üna noscha malatia. Ella giavüschet da vair sieu Florian aunch'üna vouta. Que d'eira da sted. Bap am pigliet cun el, e nus fettans il lung trajet per part a pè, per part cun la posta. A Crap alv ans azievet üna charrozza da posta ed ün ans invidet a tschanter aint. Zieva üna taunt lungia marcha a pè (per chammass cuortas!) pudair ir in üna charrozza avierta fin Bravuogn! Ad Alvagnö pigliettans la posta e'ns chattettans in allegra cumpagnia. Per viedi üna giuvna intuna: „Drauss' ist alles so prächtig“; ils bgers dals viagiaturors la secundan, bap eir, e que tuna, cha que ais ün milli dalet. A Solis am piglia bap d'üna vart: „Vezzast la vschinauncha sü lo ad ot? Que ais Vaz-sur. La via veglia mnaiva ot sü per la muntagna e Tieu non passaiva lo, cur ch'el giaiva a Vnà“. A Solis muntet ün signur ester in nossa charrozza. Per viedi as muossa que, cha que eira signur dr. Girtanner da St. Galla, chi s'interessaiua assiduamaing per la vita animela in Grischun, speciel pels giruns. A la sortida dal Schyn ans volvains a dretta vers la Tumgias-dcha. Que's lascha chaminer uschè agreabelmaing i'l ajer dutsch, chod. Bap ais fich quiet, ma eau

saint ch'el gioda quist chamin tuot otramaing cu eau. Ün munta la collina ed ho davaunt sè Scharans, scu luvò suot la boscha da frütta. (Bap cugnuschaiva tuot quella e savaiva precis inua cha d'eiran da chatter las megltras tschirêschas, ils megltras poms e'ls pü dutschs pairs.) Co ais il vegl, magnific tigl da Scharans, lo il mür dal sunteri. . . . Vzend nona mieu bap, cridet ella sosas larmas — ella eira pruvèda greivamaing e suffrit auncha grandas dluors. — Na lönch zieva, da tard utuon, avet mieu bap ün'aventüra na solita. Turnand sü da la resgia da Chapella ün di cha boffaiva, udìt el ün singuler schuschuri be sur el. El uzet ils ögls e vzet ün girun ch'il circulaiva imnatschand. Co sventulet el sieu mantel da plövgia tirolais in ün grand arch, e sün que abstrahet l'utsché da rapina d'ün'ulteriura avvicinaziun. Circa da quel temp clappet il chatschieder da chamuotschs e d'uors Giachem Küng, ch'abitaiva a Chapella, ün girun in üna trapla aint a Susauna (vers S-daletta). Que d'eira sgür il medem, bain l'ultim.

Üna saira da settember (5 settember 1872) staiva eau a plaz cun Stina, duonn' Anna Barbla (nona da signur dr. Florian Melcher) e Gretta Marugg sül baunch davaunt la chesa da Giosuel Melcher. Ad eira vaira tard e già bainischem fras-ch. Co resuna dandettamaing, penetrant, sgrischus, nos sain da stuorn. „Anguoscha da Dieu!“ Il prüm impissamaint ais, cha d'arda in vschinauncha; ma poch zieva oda ün a passer sün via maistra ün char a tir da duos a grand galop gio per val, seguieu bainbod d'ün seguond. In vschinauncha tuot as metta in movimaint. Üna depescha ais arrivada: „Zernez arda!“ Zernez! Vi al tschêl sur il Munt Baselgia as muossa già ün cotschen sul. Sü Sassa (dadour S-chanf) ais ün lö, davent dal quel ün po vair qualche chesas da Röven. Nus mats ans partins per ir sü lo, melgro la s-chürdün. Il tschêl ais uossa intuorn ed intuorn d'ün cotschen intensiv. Nus essans arrivos sü Sassa. Tuot in ün trat s'alvaintan flammes, ed i'l prossem mumaint ais que ün immens mer da flammes, giaschledas dal vent. Zernez, mieu Zernez, Zernez da mia mamma! . . . Mieu bap eira partieu culs pompiers. Arrivo giò Zernez currit el dalum tar sia quineda, tanta Anna Pitsch (nata Bivrun). Il fö eira già anguoschagiusamaing daspera — in sia terribla temma e tuot confusa nun savaiv'la pü che salver e tandschaiva zieva ogets sainza valur. Bap intervgnit

e güdet. Alura festinet el vers Runatsch (partida da la vschì-nauncha vers il Fuorn). Lo al gnit l'ideja da strer giò las assas dals tets e las tettaglias. Ün fet tenor sieu cussagl, ün seguit a sieu exaïmpel, e'l fö nun as pudet deraser lo pü inavaunt.

D'utuon 1876 s'unittan qualche chantunzs da S-chanf e dumandettan a mieu bap, sch'el nu vuless surpìglier da'ls preparar per la festa da chaunt chantunela, ch' eira prevista per la prümavaira 1877 a Tavo. Quist giavüsch da sieus chantunzs, insè quist resultat da sia operusited fin al preschaint, al fet plaschair. El consentit perque gugent, adonta da la difficulted da l'intrapraisa ed adonta da la respunsabilited. Ün as rendet sur il pass dal S-chaletta a la festa. A la prova dal pitschen cor (21 chantunzs) assistit per cas signur reverenda Darms. A la fin da quella vain nos „bap dals chantunzs“ (Sängervater) da Glion vers bap: „Taidla, Tü am fest ün po temma!“ La sentenza dals perits tunaiva: „Prüm craunz d'urbejas: Ligia Grischa; seguond craunz d'urbejas cun ün mez punct da main: Cor viril S-chanf“. Que füt in rapport artistic il pü bel mumaint illa vita da mieu bap. Eau am rechattaiva da quel temp a la Scoula chantunela. Cur cha signur prof. Grisch gnit zieva la festa a l'ura da clavazin, nu pudaiva el dir avuonda, cu ch'el saja sto stupefat dal bel chaunt expressiv e musical dals S-chanfigners. Cun mieu bap ais bain ieu pers ün musicant. Melavita nun eiran ils mezs avauant mauns per il scolar in ün conservatori. El füss dvanto ün chantunz ourdvart capabel, sgür, ed ün eminent dirigent. Pür zieva lungs stüdis e durant mia operusited scu dirigent d'he eau cugnuschieu pü exactamaing, quaut cha eau al sun debitur in rapport musical. Bap ho displaschaivelmaing subieu duos voutas greivas desillusiuns e cotres granda afflicziun. Percunter avet el la satisfacziun d'esser numno inspectur scolastic per l'Engiadin'Ota e la Bregaglia. El impuondet il temp guadagno per collecziuner poesias rumauntschas, ch'el inscrivaiiva in ün cudesch, e per crear collecziuns da chanzuns ladinas. Ushè and resultettan auncha trais da quellas. Prüma tgniet el a maun üna collecziun da chanzuns ad üna e duos vuschs per las scoulas bassas, scu continuaziun da las „Vuschs dalla patria“ e munit quella d'üna bella prefaziun, degna da consideraziun. Alura seguittan auncha cumplettas collecziuns da

chanzuns per vuschs dad homens e per vuschs mixtas. Chi chi nun ho s'vess miss maun a similas lavuors nu po güdicher, che cha que voul dir da chatter texts rumauntschs adattos, e che pazienzcha e quaunt perdatemp cha que dumanda, fin ch'ün arriva da concert cul traductur ad üna soluziun satisfazchainta.

Durant la sted 1874 am preparet eau sün l'examen d'admissiun al seminari grischun da magisters. Il zievamezdi e la saira aunz la partenza fluittan larmas in abundanza tar tuottas las visitas da cumgio, pustüt in chesa Perini, inua ch'eu d'eira adüna gnieu tratto i'l möd il pü tener scu aderent da la chesa. Il cumgio da S-chanf stess la damaun mamvagl — que's trattaiva da raggiundscher la posta sü La Punt — füt, scu separaziun d'ün lö, la pü dolurusa in mia vita. Pigliand cumgio da bap a La Punt m'impresiunet que tëlmaing, cha Giovanin Perini, chi viagiaiva cun me eir per entrer illa Scoula chantunela, as mettet eir a crider. Fin sün Alvra, traget cha nus fettans a pè, as calmet la dolor plaun a plaun ed as redüet a l'increchantüna, la quela am fet patir aundha lönch a Cuira.

Mieus magisters da musica fütan signur prof. A. Held per chaunt corel e metodica da chaunt e signur prof. Grisch per clavazin. Illa prüma ura da chaunt dal cor dals seminarists pigliet tres signur prof. Held „Ils tschêls adoza“ da Beethoven. Già il cumanzamaint, executo da var 60 vuschs frais-chas, giuvenilas i'ls tenors e da taunt bgeras pü puzzedas e pü scoledas i'ls bass, am fet ün tël effet, cha que'm pigliet il fled.

Ün so quaunt lönch ed in quël möd cha signur prof. Held ho opero a la Scoula chantunela. Ün so quaunt profuond e prattic a l'istess temp ch'el procedaiva ill'instrucziun e scu ch'el savaiva adatter quella a nossas circunstanzas tuot specielas. Ün so, da quêla experienza ch'el disponiva e scu ch'el ans inrichiva lotres. Eau al ingrazch infinitamaing bger per mia activited scu dirigent, e pel componist ais sto sieu möd intim, plain d'sentimaint bain na sainza influenza, sainza stimul. Eau vuless arcumander a sieus successuors actuels e futurs da'l piglier scu exaïmpel da magister per noss seminarists. Signur prof. Grisch (insembel cun Joseph Ascher intuorn l'an 1850 il pü important scolar da clavazin da Mendelssohn al conservatori da Lipsia) m'introdüet illa musica classica per clavazin. Sper las finas

„30 Etuden“ da Stephan Heller eiran que las Sonatinas da Clementi, alura las Sonatas da Haydn e pustüt quellas da Mozart, chi am captivaivan. La Fantasia in Ut-minur da quist ultim m'avrit interamaing quist muond da püra, perfetta bellezza. Cur cha signur prof. Grisch m'introdüet però ill'art da Beethoven füt eau scu bandieu. Illas uras tar signur Caminada (directur dal seminari), avaiva que uossa suvenz nom: „Barblan, Tü est distrat“. Eau'm vergugnaiva fich e stögl confesser, cha que d'eira üna frequainta, suvenz perseveranta miella beethoveniauna. Signur prof. Grisch ans solaiva prüma suner avaunt las pezzas, seguond il möd d'agir da Mendelssohn. Da quist ultim ans quintaiva el suvenz. Ün so, cu cha Mendelssohn ais sto aint cun tuotta si'energia e cun tuotta si'orma per Bach e per Beethoven. Ho ün però appredscho suffizhaintamaing, ch'el füt indirect scolar da Bach, e cha Zelter, sieu magister, al pudaiva dir: „Kirnberger (scolar da Bach, magister da Zelter) m'ho quinto, cha Bach sunaiva la Fuga in Ut -minur dal „Clavazin bain tempero“ in möd inudieu, „inimitabelmaing bel“, ed ün'otra vouta, cha Bach hegia improvviso sül orgel illa baselgia da St. Thomas üna Fantasia, chi saja steda auncha pü pussaunta e pü profonda cu sia grandiusa Fantasia in Sol-minur, la Fantasia da las Fantasias.

Our da quists ans suos-ch eau bain relever duos mumaints, causa ch'els significhan per me evenimaints in rapport musical. Signur prof. Hörrmann stüdget durant l'inviern 1874—75 cun scholars da la Scoula chantunela „Giosef“ da Méhul. La rolla da Giosef surpigliet Gian Duri Patt da Castiel (Schanfigg), quella dal bap Giachem Leonhard Hiß (librari), quella da Simeon il futur dr. Emil Köhl. Pel Bengiamin vulaiva que üna vusch da mat. Ün rendet attent signur Hörrmann sün me. (Que avaiva nom quella vouta, cha mieu conscolar Rudolf Albertini da la Tumgias-cha ed eau hegians las pü bellas vuschs da sopran. La vusch da mieu cumpagn e vschin illas uras da chaunt eira pü lamma cu la mia, ella d'eira scu vlüd, — mia sus-charo esser steda pü clera e pü netta. Per la rolla dal Bengiamin avaiva eau l'avantag d'esser pü giuven ed ün bun po pü pitschen; eau d'eira literelmaing auncha ün mat (14 ans). Durant las ultimas provas i'l „Rathaus“ am sentiva eau scu transferieu in

ün oter muond. Eau craj, cha mia prestaziun scu Benjamin saro steda in rapport artistic üna da las megltras in mia vita. Benjamin stu esser tuottafat natürel, tuottafat naïv i'l vair, i'l meglter sen. Natürela e naïva eira mia prestaziun in ogni cas, lotiers in rapport vocal irreprehensibelmaing püra, irreprehensibelmaing sgüra, irreprehensibelmaing ritmica. Sch'ün agiundscha, cha lotiers nun eira üngün stizi da calculaziun, üngün stizi da reflexiun e ponderaziun, dimperse tuot be s-dhetta natüra, schi craj da nun esser bain dalöntschi da la vardet cun mia asserziun. (Il di zieva la rapreschantaziun e'l temp següaint m'haun acclamo pü d'ün ed üna da Cuira: „Benjaminli!“, ja, Benjaminli!“)

Durant l'inviern 1876—77 stüdet signur prof. Hörrmann cul Cor mixt Cuira „La Creaziun“ da Haydn. Per rinforzer tscherts passagis e cors laschet el cooperer a scholars da la Scoula chantunela, uschè eir a me. Adonta cha la müdeda d'vusch avaiva cumanzo tar me nu pudet eau resister e chantet. L'udiziun avet lö cun la cooperaziun da l'orchester da cura da Ragaz. L'impressiun cha l'ouvra am fet ais indescrivabla e'm ho indemniso pel dan, cha mia vusch ho subieu in quella occasiun.

Mias vacanzas da Nadêl e da Pasqua passentet eau a Scharans. La prüma vouta (Nadêl 1874) pigliettans, ün pitschen numer da scholars da la Tumgiascha, da Schams e Rheinwald, la posta. Partenza la damaun a las 5. Que am tuchet da tschanter davauntvart sper il manaschunz. Caput nun purtaiva auncha ün da nus quella vouta. Giö da la Surselva traiva ün vent arsaint, uschè cha fin dadour Ems d'eira eau mez dschiet. A Bonaduz sus-dhet ir aint illa schlitta.

A Tusaun eira güsta faira. Mieu cumpagn, David Paßen da Scharans, chattet lo sias duos sours, amenduos da circa 20 ans, — frais-chas, vivas, genuinas bellezzas grischunas. Ellas eiran gnidas no in schlitta ed eiran güst prontas per turner a chesa. Sülla pitschna schlitta eira güst auncha plazza pel frer ed eau am preparaiva per ir a pè. Co dumanda la sour pü veglia al frer, chi cha eau saja ed inua cha eau giaja. Quel la respundet, cha eau saja ün Barblan e cha meu büt saja eir Scharans. Co am clappet ella resolutamaing intuorn (ella d'eira la pü granda d'ellas duos), plantet riand il „tschop blov“ sün sieu bratsch e suot las pü allegras risatas da tuot la gliud da la faira e da las duos sours

passettans nus tres Tusaun vi vers Scharans ed aint per la vschinauncha fin tar la chesa suotvart il tigl. Eau stet tar mia tanta Anna Alleman, chi qualvoutas la saira pigliaiva notiers sieus vegls cudeschs da chaunt e chantaiva alura abilmaing e cun üna vusch tuot netta - - - reminiscenzas da temps, sur dals quêls eau avaiva taunt udieu a quinter a S-chanf! Üna saira gettans tar il signur reverenda Michael. Que am faiva üna singulera impressiun da'm rechatte lo, inua cha auncha be d'incuort mieu non avaiva dmuro ed opero, inua cha mieu bap avaiva passanto sia bella infanzia; que am commovaiva singulermaing l'anim, e l'immaint a quist lung passo am tudaiva profuondamaing il cour. La dumengia in baselgia d'eira eau sgür il pü commoss da tuots illa continua algurdaunza ad uschè bger chi eira trapasso lo daspö l'an 1829

Tard vi pel utuon 1878 am dumandet ün di signur prof. Held, sch'eu füss propens da surpigliar per qualche temp il servezzan d'organist sü Maladers. Signur reverenda Willy, quella vouta secretari da la regenza, eira gnieu giavüscho da rimplazzer il reverenda Brassel infirm e dumandaiva qualchün per suner l'orgel. Eau get ün di sü Maladers per examiner l'orgel ed acceptet l'offerta, adonta cha l'instrumaint eira fich primitiv; dal rest eira ün auncha seminarist, dimena na auncha organist da professiun. Ed uschè as chattettan insembel ad üna activited in comünaunza a Maladers forsa il pü grand predichant dal chantun e sgür il pü pitschen e'l pü giuven organist. Aunz predgia gniva eau spetto regulermaing tar la mamma dal magister da vschinauncha, duonna Hasler, chi'm preparaiva ün'excellenta schoppa grischuna consistente. In baselgia udivan quels da Maladers fragmains our da Sonatas da Beethoven (!) giò dal orgel. Zieva predgia giaivans signur reverenda Willy ed eau pel solit traunter pèr giò Cuira, e streda fand am quintaiva el bger our da sia vita e'm comunichaiva bger our da sia richa experienza. La prüma vouta avet que nom: „Eau d'he cugnuschieu fich bain Sieu non. El eira insembel cun l'atempo minister — (il nom am get melavita our d'immaint) l'ultim chi purtaiva il vegl costüm dals spirituels grischuns refurmos: frac, chotschas cuortas e s-charpas cun fivlas d'argient, e chi cumpariva a la sinoda cun quel“. (Signur reverenda Willy eira

sto l'an 1867 e'ls ans seguaints nos inspectur scolastic.) Our dal südit resulta, cha mia carriera d'organist ho cumanzo sü Maladers.

A l'examen da patenta (avrìgl 1878) sunet eau la Sonata „Cler d'glüna“ da Beethoven. Cur cha la part finela cumanzet, get ün tschert movimaint tres ils preschaints e signur cussglier naziunel Steinhauser s'approssmet plain d'interess.

Tar quistas notizhas concernant mieus ans da stüdis a la Scoula chantunela am he eau restret al mumaint musical. Ma que'm prema da'm algruder cun recugnuschentscha, ourdvar da mieus magisters da musica, eir da mieus oters professuors, speciemaing da signur Caminada, directur dal seminar.

Il di zieva l'impressiunant congedi da nossa granda classa get eau a Stuttgart. Il conservatori da Stuttgart eira quella vouta in püss rapports ün dals pü emiments. Per la tecnica dal gö da clavazin (i'l nöbel sen) pudaiva, grazha a la persunalited extraordinaria da Sigmund Lebert, a mieu parair be Paris rivaliser cun Stuttgart, e lotiers sun eau convint, cha Lebert rendaiva pü bain consciaint *l'essenziel* da la tecnica a l'inclet dal scolar. Pel gö d'orgel, pel stüdi da las fuormas severas da la polifonia (surtuot dal canon) gniva Stuttgart per merit da l'eminenta autorited dad Immanuel Faisst in prüma lingia. (La tscherna da Stuttgart per mieus stüdis ais il merit da mieu bap. El ho löndh confrunto ed alura recugnuschieu exactamaing que chi'm convgniva il pü bain.) A l'examen d'admissiun illas classes da clavazin dal conservatori eira Lebert adüna preschaint. Ün nu druvaiva suner brich löndh, ed el exclamaiva: „Des isch net *mei* Aaschlag!“ (Quist nun ais *mieu* tucher!“) Minchün stuvaiva prüma s'appropriar il tucher da Lebert — furtünedamaing. Duos ans a la lungia füt uossa per me l'inter gö da clavazin restret ad exercizis, s-chelas, „etüdas“. Cur ch'eu dafatta zieva duos ans illas vacanzas nu sus-chet suner avaunt ünguotta, eira bap bain ün po scurascho, nu laschet però bader la desillusiun. Ill'armonia, illa teoria eira il figl intaunt già bain avanzo. Il terz an finelmaing mnet eau cun me pezzas per clavazin da Mozart e da Mendelssohn, chi gnivan uossa eseguidas e purtedas avaunt confuorm a las reglas da l'art. Mieu bap avaiva ün inclet singulermaing sgür perzieva, ed uschè d'eira uossa il plaschair taunt

pü grand. I'l cuors dal quart an da stüdi stuvet eau declarer a signur prof. Faisst, ch'eu nu pudaro melavita cuntinuer cun mieus stüdis pü lönch cu fin d'utuon. „Che diamper, interrumper uossa ch'El ais uschè bain in vaina!“ Intaunt avaiva eau cumanzo eir cul stüdi da l'orgel e progressaiva spert, grazcha als precedaints, excellents stüdis da clavazin. „Nun ho El üngüns paraints richs?“ „Na, signur professor!“ „Ho El ün padrin rich?“ „Schi.“ „Am voul El der sieu nom e si'adressa!“ Ün pêr dis pü tard am musset el üna charta da mieu padrin (Giosuè Pontz da Segl-Maria). Loaint avaiva que nom be cuort: „Otto dess be dir quaunt ch'el drova.“ Eau nu vulaiva però piglier ad imprast l'intera summa necessaria ed exprimet il giavüsch da der uras da musica per cuvür üna buna part da las spaisas. Duos dis zieva cumparit aint il „Stuttgarter Tagblatt“ üna vaira lungia annunzcha, illa quela eau gniva arcumando chodamaing per l'insegnamaint da clavazin e d'armonia. Ella d'eira suottascritta da signur prof. Faisst scu magister e scu directur dal conservatori, alura dad E. Alwens scu magister da clavazin e da Reinhold Seyerlen scu magister d'armonia e da polifonia. Ils scolars as preschantettan plaun a plaun e lur numer s'augmentet.

Ün preludi e fuga da me eiran reuschieus a gradimaint da signur prof. Faisst. El giavüschet ch'eu glima quista lavur e la terminescha durant las vacanzas da sted, que chi d'vantet allura in buna part suot ils bels larschs sün las Arschaïdas, inua squilatins brüns e nairs am divertivan suvenz. Turno a Stuttgart, vulet signur prof. Faisst, ch'eu prepara la pezza per la purter avaunt i'l concert d'examen da sieus scolars d'orgel. Que d'eira la prüma vouta ch'eu sunaiva publicamaing (exceptuo Zernez e Maladers!), ed eau stögl convgnir, cha i'l prüm mumaint nun eira que brichafat prüvo. Mia chamma schnestra avaiva la tremblaröla, adonta ch'ell'avaiva be da tegner our ün lung „la“ illa posiziun la pü comoda. Que get però, e get i'l seguit vi e pü bain e pü facil, uschè cha signur prof. Faisst m'acclamet zieva la fin: „Fich bain!“ Eau nu savess, d'avair uschigliö me udieu quists plets our da sia buocha i'l cuors da mieus set ans da stüdis a Stuttgart. (Üna vouta però, ch'eu gnit a discuorrer da signur Karl Köhl, sieu scolar da pü bod, s'exprimit el: „Quel ho ün'abiled diabolica“.) Il di zieva sclingia que durant

il gianter. Qualchün giavüschaiva da discuorrer cun me. Ün giuven student as preschantet scu figl da signur prof. Faisst, (Julius Faisst, quella vouta student da teologia.) „Mieu bap Al lascha dir, ch’el saja sto her saira fich cuntaint cun El, ed el vuless, ch’El am detta uras d’orgel“. Eau nu pudet fer oter cu menziuner quists cas speziels. Els am pussibilitettan da fer auncha trais ans a la lungia stüdis decisivs, ed eau nu poss m’impisser sainza la pü profuonda commoziun, sainza la pü profuonda recugnuschentscha a quists temps da la pü intima satisfacziun.

Da quel temp (vers la fin dals ans 70) vivaiva ün in Germania in rapport musical per part auncha suot l’insegna da Mendelssohn, ma principelmaing suot quella da Schumann e Schubert. Però avaiva Richard Wagner già scrit tuottas sias ouvras grandiusas, cun excepziun da „Parsifal“. „Der fliegende Holländer“, „Tannhäuser“ e „Lohengrin“ apartgnivan già tar l’inventari principel dals grands teaters. Liszt, l’incomparabel protagonist per tuot il meritaivel, avaiva preparo la via ultra a Wagner eir a Berlioz. Il celeberrim componist frances Camille Saint-Saëns pigliaiva pè in Germania e pü inavaunt s’avaiva elevo vi al tschêl da l’art l’aster Brahms. Che grandiusa epoca, che evenimaints musicals, che impressiuns! Scu pianists avains udieu in quels dis memorabels (traunter bgers oters): Hans de Bülow, Anton Rubinstein (amenduos püssas voutas), Eugen d’Albert a sieu debüt a Stuttgart, Clara Schumann, Marie Krebs, Anna Mehlig, — scu violinists Joseph Joachim (püssas voutas), Sarasate, Wilhelmj ed oters. Principi dals ans 80 as prastet l’ocasiun d’udir „Der Ring der Nibelungen“ tres las famosa truppa dad Angelo Neumann suot l’excellenta direcziun dad Arthur Seidel. Eau avaiva let üna partida dals scrits da Wagner, eira fö e flamma per sias idejas e faiva propaganda per el traunter ils scolars, que chi m’attret la dischapprovaziun da las autoriteds superiuras dal conservatori. — Ils scolars avanzos da signur prof. Faisst eiran admiss, grazia a sia intercessiun, illa „Societad per musica classica da baselgia“, ch’el avaiva fundo, ed uschè d’he eau gieu l’ocasiun d’imprender a cugnuschier a fuonz ed in excellenta executiun las grandas ouvras da Bach (Magnificat, las Passiuns, la Messa in Si-minur), la Missa

solemnis da Beethoven, il Messias da Händel ed auncha bgeras otras oubras importantas. A las udiziuns stuvai v'eu registrar a l'orgel ed avai da dimena avaint ögl las excellentas, schi exempleras elavuraziuns da Faisst da la partida per l'orgel. (Zieva las udiziuns eira signur prof. Faisst uschè excito, ch'el nu pudaiva durmir. Inveza da's repozer, notaiva el ils mancha-maints da l'udiziun in vista ad üna ulteriura executiun da l'oubra in questiu.)

Tiers las pü impurtantas impressiuns dal temp da mieus stüdis tuochan ils concerts cha Bülow det l'an 1884, in occasiun da sia memorabla „Tournée“ cun l'orchester da Meiningen. Ün po qualificher quista prestaziun opportunamaing scu sensaziunela. Bülow, na be pel clavazin, dimpersè eir per la direcziun d'orchester, scolar da Liszt ed ultraque scolar da Wagner, significha il svilup brillant d'üna grandiusa scoula da direcziun. Bülow füt a meu savair il prüm dirigent, chi dirigiva intenziunelmaing tuot da memoria. Sün quist viedi triumfel gnittan eseguidas per la prüma vouta differentas oubras da Brahms. Uschè and udittans a Stuttgart la Sinfonia in Fa-minur e'l Concert per clavazin in Si^b-magiur. Quist ultim sunet Bülow svesse e diriget in l'istess temp l'orchester d'avent dal clavazin.

Da sted 1882 gnit do „Parsifal“ per la prüma vouta a Bayreuth. Las giazettas purtettan parevlas müravgliusas losur eir fin a S-chanf. Poch zieva meu retuorn a Stuttgart avet que nom ün di illa pensiun: „Damaun ais l'ultima rapreschantaziun da „Parsifal“, nus vulains ir a Bayreuth“. Our dal spass dvainta il seri, ed ün decida da puster plazzas per telegramm. „Barblan, Tü vainst bain eir?“ Mia risposta: „Da que nun ais melavita üngün discuors“. La piazza custaiva 30 marcs, il viedi eir circa taunt, e que nun ais ün spass per ün student, chi vulai va uossa sulet fer frunt a tuottas spaissas. Eau d'eira però bain melcuntaint e fich trist. Vers mezzanot as mettet ün in viedi. „Barblan, ve eir Tü cun nus!“ E la pussaunza magica da Parsifal ais da tela sort, ch'eu vegn culs oters, sainza savair, sch'eu survgniro ün bigliet. Per viedi vain telegrafo, e per furtüna ais auncha üna piazza libra sper ils oters pensiunaris. Ascendant la collina vers „Wahnfried“ annunzchaiva il sun da trombas solennamaing il cumanzamaint da la rapreschantaziun. Eau nun

cugnuschaiva niauncha üna nota da „Parsifal“, nu savaiva ün-
guotta pü precis dal text, da la materia, ed avet perque la
vaira, immediata, inschmandabla impressiun. (Que füt la rapre-
schantaziun memorabla, illa quêla Wagner stess diriget l' ultim
act ed adressed zieva als executants üna allocuziun plaina d'en-
tusiassem. I'l mais favrer seguaint murit el a Vnescha — la nova
agit in Germania in möd consquassant.) Dalum zieva il prüm
act am clappet mieu conscolar gigantesc Venino (tudas-ch-ame-
ricaun, figl d'ün pittur) per la spedla e'm volvet intuorn; na
dalöntschi da nus staivan illa „Loge“ dal maister Wagner e Liszt
l'ün sper l'oter, il prüm d'els imposant, fich consciaint da se
stess, Liszt, atempo, cun chavels alvs, modest, ün po inclino.
El avaiva puzzo sieu bratsch sülla spedla da Wagner e'l guar-
daiva, scu sch'el vuless dir: „Uossa hest Tü raggiunt la sommité“.
La via vers quella al vaiva però Liszt prepareda ed aplanida,
cun indicibla energia e paina, cun sacrificis, cun abnegaziun
da se stess, occasiunelmaing sainza artschaiver dal tuot la
merschè meriteda. Beethoven avaiva dit a l'infant müravglius
dad ündesch ans, cur ch'el quist l'avaiva suno avaint la prüma
part dal Concert in Ut-minur: „Vo! Tü est ün furtüno, e Tü
renderost furtünos oters umauns. Que nu do ünguotta d'megl-
der, ünguotta d'pü bel!“ Liszt agiundscha, requintand quist in-
cunter commovaint, memorabel: „Quista aventüra ais la pü gran-
da superbogia („le plus grand orgueil“) da mia vita, il palladin da
mia intera carriera d'artist“. Ho ün considero ed inclet che
ch'els significhan: ils plets da Beethoven illa chesa „Schwarz-
spanier“, l'influenza, las consequenzas? Perque am resta quel
retrat dobel i'l teater da Bayreuth per saimper impress.

Tard vi pel utuon 1883 avaiva mieu barba Giachem, quella
vouta già daspö ans professur al Gimnasi da Morges, arrand-
scho per me ün concert d'orgel a Losanna illa baselgia da
St-François. Que d'eira ün stupend bel di, cur ch'eu am rendet
a Morges, ed uschè vzet a la sortida dal tunnel da Chexbres
per la prüma vouta il Lej da Geneva e quista contreda in tuotta
sia bellezza. Il concert (poch aunz avaiva Saint-Saëns suno a
St-François) plaschet bain, e mieu barba füt da que uschè cuntaint
ed incurascho, ch'el progettaiva ün'intera seria da concerts d'orgel
in Svizzra francesa per la prümavaira 1884. La chosa gnit a böt.

Ushè pigliet eau la fin d'meg ün congedi pü lung, confidet mieus scholars ad ün amih e conscolar capabel (Wilhelm Weber, pü tard directur da la Scoula da musica e dirigent da l'orchester e da la Societed da chaunt ad Augsburg. Quista piazza, chi cumanzet cun instrucziun da clavazin a la Scoula da musica, eira prüma steda offerta a me); eau partit e vzet quista vouta ils contuorns da Chexbres i'l pü bel vstieu da prümavaira.

Durant quist seguond soggiurn a Morges avet lö l'inauguraziun dal monumaint da Dufour a Genevra. Mieu barba me nu mandantaiva similas occasiuns ed am pigliet cun el. Nus gettans in barcha cun ün'ora magnifica, e l'entreda i'l port da Genevra orno da binderas füt solenna, grandiusa. Davent dal port gettans directamaing a la „Place Neuve“, inua cha que ans reuschit da clapper üna excellenta piazza sül pü ot s-chalin da la s-chela dal conservatori. A la festa discurrit tr. o. signur cussglier federel Welti (nos Bismarck svizzer), ed a gnit do la „Cantate du Général Dufour“ da Hugo de Senger suot la direcziun dal componist. La „Place Neuve“ ais la part la pü choda da la cited; il sulagl splendura l'aunzmezdi güst sülla fatscheda principela dal conservatori. Nus avaivans spetto lo sgür duos uras. A faiva chaluors, e que gniva adüna pês. Qualchosa d'simil nun avaiva eau auncha me passanto, uschè ch'eu dschet a barba: „Ma taidla, che chalüra! A Genevra nun am clappan!“

Zieva la pitschna „Tournée“ da concerts in Svizzra francesa det eau aunch'ün concert d'orgel illa baselgia da St. Martin a Cuira cun la cooperaziun d'ün pitschen cor viril, cha signur prof. Grisch avaiva furmo, e cul quèl el avaiva preparato qualche chanzuns. Mieu bap eira gnieu a Cuira per quist concert. Eau vzet, cha sieu plaschair eira uossa zuond grand e craj, cha la Toccata in Fa-magiur da Bach ho eir uschigliö plaschieu. Il di seguaint gettans nus, amenduos furtünos, a chesa. Ün cugnuoscha il versin: „Chi l'Engiadina vül vair bella . . .“ Daspö deschi ans eira eau gnieu a chesa in vacanzas pür aint pel mais d'lügl. Quista vouta, in gün, as preschantet a me mi'Engiadina in üna bellezza, scu ch'eu pü bod me nun avaiva resentieu, me recugnuschieu uschè.

I'l cuors da l'an scolastic seguaint (8 december 1884) murit signur prof. Lebert. El eira in sieu gener ün „unicum“, perque

irrecuperabel pel conservatori. Eau gnit elet dals scolars per discuorrer in lur nom al funarel.

Per l'an scolastic 1885—86 gnit liber üna piazza da magister da musica a la Scoula chantunela a Cuira, e la tscherna crudet sün me. Eau avaiva già püssas voutas refüso offertas perfin bain avantagiusas, que chi surprenaiva signur prof. Faisst scu mediatu. Ma mia posiziun a Stuttgart eira apunto già üna vaira bella e fich agreabla. Eau stuvaiva suvenz güder our al conservatori cun uras da clavazin e d'orgel, ed ad eiran bunas vistas sün amegldramaint. Al clam da la patria nun pudet eau però resister. Que nun am füt però brichafat leiv da banduner Stuttgart zieva similis vi e pü bels ans, Stuttgart, la cited a la quela eau ingrazch uschè infinitamaing bger, ed inua ch'eu avaiva chatto taunta bainvuglientscha e godieu e fat taunta fidel, dürabla amicizcha. (Eau nu suos-ch fer sainza menziuner, cha in tuottas duos pensiuns inua ch'eu sun sto a Stuttgart d'he chatto interess per mieus stüdis e multipla stimulaziun. Las giunfras Hasse e Russ, chi mnaivan la prüma pensiun, eiran tuottas duos fich instruidas e letredas. Giunfra Russ, pittura da professiun, reuschiva facilmaing a m'interessar speciemaing per la pittüra e per la natüra, siand ch'eu d'eira già piglio aint per tuottas duos. Per qualche temp abitettans güst in fatscha a la „Königliche Gemäldegalerie“, e grazcha a giunfra Russ m'inviaiva eau suvenz vers quella. Signura Gobert, la proprietaria da la segunda pensiun, da pü bod actriza, eira adüna a disposiziun cun lectüra interessanta ed instructiva, e per part grazcha a sia influenza d'eira eau ün zelant visitadur dal teater e d'he eau passanto preciusas ed inschmanhablas uras i'l „Olymp“ dal teater da la cuort.)

D'utuon 1885 entret eau in mia nouva piazza. Quetaunt d'vantet suot circumstanzas specielas. Illas uras da las duos classas da chaunt avaiva piglio il suramaun daspö püss ans ün maungel complet da disciplina, e'ls scolars avaivan l'intenziun positiva da'l mantegner. A tel fin gnivan applichos da tuottas sorts d'mezs. Ün dals pü eficazis eira l'adöver da mar-runs, ils quëls al cumanzamaint dal semester sun uschè comoda-maing da chatter davaunt la Scoula chantunela, uschè facilmaing da zupper, e chi alura illas uras da chaunt paun gnir slantschos

inobservedamaing in möd ch'ün ils oda a rudler ferm e vaira lönch. Intaunt tuottafat facil nun d'vantet quist sport als amateurs in questün, causa ch'eu nu bsögnaiva guardar ne aint i'l cudesch da chaunt, ne süllas tastas. In üna da las prümas uras da la classa bassa arrivet que, cha d'avent d'ün lö ün puogn plain d'marruns cumanzet a rudler. Co perdet mieu seminarist Cabalzar la pazienza, ed in güsta rabgia sursilvauna s'avanzet el vers il culpabel e clamet: „Quel ais que!“ „Ah uschè, Obrechtin, uossa vest vi tal signur directur e'l quintast que chi ais arrivò, ma exactamaing. Zieva l'ura vegn eau s'vess vi a vair, scha que ais güst“. Da lo d'avent nun avet pü üngüinas difficulteds relevantas in quista classa. La classa superiura m'arvschit illa prüma ura cun ün fracasch ed ün tramplignöz, ch' nu vulaiva terminer. Eau am volvet e sortit da la sela. Cur ch'eu cumparit d'archo zieva üna pezza, faiva tuot müe e muosch, e l'instrucziun cumanzet zieva üna cuorta observaziun correspudenta. Mieus giuvens cumpatriots avaron bain recognuschieu, ch'els eiran crudos our da lur rolla. Da lo d'avent eiran ils scolars guadagnos pel chaunt, per la chanzun.

Bainbod zieva m'arriveda a Cuira am tschernit il Cor mixt scu sieu dirigent. Suot mieu antecessur indirect J. Luž eiran gnidas exeguidas ouvas importantas (Messias, Elias). Eau avaiva dirigieu a Stuttgart be provisoriamaing (quartets furmos da students svizzers, cors mixts ad hoc per sairedas da la „Societad per musica classica da baselgia“), ed uschè as suschaiva ün bain dumander, scu cha la direcziun dal giuven directur da musica reuschiro. Que'm eira però tuottafat prüvo, cur ch'eu cumanzet illa prüma prova i'l Casino cullas finas chanzuns per cor mixt da Robert Franz (op. 24), e cul prüm concert eira la confidenza dals udituors guadagnada. Pel concert principel proponit eau il „Requiem“ da Mozart, inscuntret però cun que ad üna granda opposiziun. Ün declaret generelmaing, cha que saja üna tscherna disfurtünada, e cha l'ouva depassa las capacitads da mieus chantunzs. Daspö qualche temp avaiva ün nemp interlascho d'executer ouvas pü *grandas*. A regnaivan dimena duos opiniuns, da las quelas l'üna, l'optimista, eira rapreschantada be s-charsamaing. Mia proposta gnet però acceptada. Ils chantunzs demussettan la megldra volunted ed as prastaivan per

provas suppletorias. Püssas excellentas forzas (sigr. prof. Grisch, sigr. prof. Brügger, sigr. Plac. Plattner ed o.) s'unittan a nus, ed uschè füt l'udiziun ün'uschè sgüra e bella, ch'ün dumandet generelmaing üna repetiziun dal concert. Üngün nun eira losur pü furtüno cu eau e mieu bap, chi eira darcho gnieu a Cuira per quista occasiun e chi tadlaiva cugiò in baselgia bain commoss.

Traunter ils members dal comitè as rechattaiva üna dama, chi'm frappaiva. Ell'avaiva üna vista fina cun trats tuottafat egens, chi daivan in ögl, ed ün'öglia singulermaing viva ed intensiva. Ella discurriva poch; sch'ella pigliaiva però il pled, schi sustgniva ella absolutamaing il princip artistic. Zieva la tschanteda, chi seguit al prüm concert, am dumandet ella sch'eu nu vuless gnir la dumengia seguinta vers saira tar ella e tar sia sour Amantia. Eau acceptet l'invid, e da lo davent füt eau mincha dumengia vers saira il giast regular da las duos damas. Giunfras Amantia e Pepi Kaiser, sours dal signur dr. J. F. Kaiser, quella vouta president dal cussagl d'educaziun, as vaivan acquistadas in tuotta tranquillited e tres egna e lungia applicaziun ün gro admirabel da vaira educaziun. Ellas eiran tr. o. al curreint illa literatura e speciellmaing illa musica. Pustüt però am surprenaiva que, cu ch'ellas eiran dapertuot penetredas illa profundited da la cugniziun. Ellas prevzaivan per mincha dumengia, per mincha reuniun qualchosa d'speciel, qualchosa d'interessant, d'instructiv pel giuven directur da musica. Zieva tschaina gniva pel pü suno a quatter mauns cun giunfra Pepi, chi preparaiva sia partida adüna cun tuotta chüra. Adonta ch'eu avaiv'udieu infinitamaing bger durant mieus set ans a Stuttgart, savaivan las damas fich bain piner adüna qualchosa d'nouv, da valur, adatto per influir in möd dürabel. Giunfra Pepi avaiva stüdgio las ouvas da Beethoven, pustüt sias Sonatas per clavazin, löndh ed a fuonz. Ella eira scheneda, cur ch'ella dovaiva suner avaunt a qualchün. Sunaiva ella però per se, schi avaiva sieu gö üna amenited captivanta. Que tël eira profuondamaing musical ed avaiva suvenz il character da l'inspiraziun. Qualvoutas paraiva que, scu sch'ella s'identifichess cul componist, pustüt cur ch'ella portaiva avaunt ouvas da Beethoven e da Schumann, sieus favurieus. In quists dis da mia reconvalescenza am porta üna scolara da pü bod invezza da

rösas e neglas ün cudesch: „Beethoven raconté par ceux qui l'ont vu“ da Prod'homme, cumparieu d'incuort in occasiun dal tschientivel anniversari da la mort dal maister. Our da tuottas las notizhas (da Göthe, Czerny, Liszt, Carl Maria Weber, Grillparzer etc. etc.) resorta la sublimité, la dignité, la profundité da sia persunalité, la gloria dal geni. Tuot que avaivan las damas Kaiser, pustüt giunfra Pepi, adonta da pochassas funtaunas e documaints, recugnuschieu cleramaing, exactamaing, surtuot our da las obras stess. — Ellas eiran extremamaing cordielas, ma severas. Qualvoutas stuvaiva eau render quint, ir a scoula, udir reprimandas. Co e lo s'exprimiva que in ün möd ün po impetuos, que cha giunfra Pepi numnaiva „wabernde Lohe“. Pel pü eira que però da maniera, cha eau pudaiva am redscher ed accepter ün cussagl uschè bain managio e svesch üna rumanzigna. Uschè d'eira il prüm plaun da la chesa Pontz (ella appartegniva a mieu padrin) illa „Poststrasse“ üna sort d'academia, scu ch'ella nun ais da chatter bain in üngün conservatori.

Zieva ün uschè lung soggiorn a l'ester, in ün pajais chi as crajaiva ed inua l'imperialissem avaiva piglio il suramaun, nun pudaiva que mancher, cha pü d'ün trat da nos character, da nos gener, scu titubanza, timidité, üna tscherta negligenza ed o., am daivan in ögl pü scu viavaunt, e cha eau m'exprimiva losur. Dalum as fixaiva alura il sguard fin, malizchus sün me: „Ch'El fatscha atenziun; chi chi ais sto pü lönch a l'ester ais in prievel da'ns güdicher memma spert e memma superficialmaing. Ch'El observa be meglder, ed El vzero, cha davous quistas natüras taciturnas, davous na poch meladesters, chi nu mettan üngün pais sülla apparentscha, as zoppa pü d'üna buna qualited.“ Eau sun sgür tres las excellentas damas Kaiser arrivo ad incler e predscher meglder la particularité, l'originalité dal grischun, almain dal grischun ultramontan. Ellas avaivan ün sen ourdvert fin, aviert, per la natüra, per la bellezza da nossas muntagnas, da nos pajais, e lur viv plaschair landervi agiva sün me.

Da quists ans derivan mias prümas composiziuns „Grüsse aus der Heimat“, ses pezzas per clavazin. Eau las purtet avaunt successivamaing a las damas e que d'eira singuler, cu cha lur critica d'eira pel pü güsta, e cu ch'ellas savaivan incuraschir in möd eficazi i'l mumaint vulieu.

In vista a la festa da chaunt federela a St. Galla, inua cha que as trattaiva d'avair success a tuotta via, gñit eau giavüscho da chanter cul Cor viril Cuira, ed eira illa fila dal prüm bass sper il chanzlist vescovil da quella vouta, signur Schmid de Grüneck. Nus giodettans dimena insembel il banquet sensaziunel, bandunettans zieva la mezza schoppa, sainza avoir tschno pü inavaunt, la cantigna da la festa, avettans però ün po part vi a las urbejas conquistadas, mieu vschin ün po dapü, causa ch'el avaiva üna vusch bger megltra (e l'ho bain auncha) cu mia exausta tres la „Creaziun“ e dafatta ruineda.

Illa sted 1886 as decidettan mieu bap e mia madrestra (Clara Barth da S-chanf, naschida als 19 settember 1845 a Breslau), per part bain sün mieu cussagl e giavüsch, da gnir ad abiter a Cuira, e nus gettans a ster insembel in üna abitaziun. Bap s'unit in seguit a mieu bassists dal Cor mixt. Per l'an vegnant am tschernit alura eir il Cor viril Cuira scu sieu dirigent.

Ils prüms mais da l'an 1887 ans pervgnit üna charta da Morges, illa quela mieu barba am comunichaiva, cha la piazza d'organist a la catedrala da Genevra saja gnida libra, e cha il mais d'meg organisaro ün ün concuors per la reoccupaziun da quella. El m'exortet instantamaing da'm participar a quel, ed eau am laschet persvader lotiers. A mieu retuorn am spettaiva mieu bap a la staziun. Giand vers chesa am dumandet el, cu cha que saja passo e che vistas d'eau hegia. Eau dschet, cha mia prestaziun nun saja steda mela, e ch'eau craja bain d'avair vistas; ma ch'eau nu saja sgür, causa cha üngüns dals candidats nun hegian udieu ils oters ne l'aunz-, ne'l zievamezdi. Co dschet bap, riand furbamaing: „In quist cas se eau dapü e pü bain cu Tü“, ed am remettet üna depescha da Genevra, illa quela il consistori al gratulaiva per mieu success, ed am comunichaiva uffizielmaing l'elecziun scu organist da la catedrala. Bap paraiva d'avair grand plaschair. Ma già per via al sguinchit l'observaziun: „Vairamaing ais que üna povra istorgia“, ed ün po pü tard: „Que saro bain bel, ma que ais eir ün ideel da servir a sia patria.“ Que'm faiva üna paina indicibla, da vair cu ch'el suffriva.

In conseguenza da quista nova fet ün in patria sforzs per detgnair l'infidel, - - - - tels sforzs, ed in tel möd, cha eau, pro-

fuondamaing impressiuno e commoss, scrivet al consistori, ch'ün vögliä abstraher da mia elecziun e tscherner ün dals concurrents scu organist, il seguond i'l rang. Il consistori, appussaivelmaing avilieü, insistit sün sieu dret, adonta dals motivs ch'èau addüet, ed uschè naschit üna lungia, disagreebla discrepanza e resultet üna situaziun penibla. A la fin gnittan duos delegios dal consistori illa persuna dals signuors reverendas Marc Doret e Henri Roehrich a Cuira, per mner verbelmaing la chosa ad üna decisiun. (Sigr. rev. Doret, predicatur eminent, predgiaiva suvenz illa catedrala e füt in seguìt professor da teologia a l'universited. Sigr. rev. Roehrich ais l'autur da la versiun francesa da „Clama'ns o patria“ — „O monts indépendants“ —). Que d'eira güst il di da la prova principela per „Das Paradies und die Peri“ da Schumann, cur ch'els s'annunzchettan tar nus. Els proponittan sainz'oter da surtrer la discussiun sül di zieva il concert. Ün ils vzet traunter ils udituors, ün s'indubitet bain e savet bainbod, che cha que significhaiva. In quista dissensiun, in quista disposiziun gnit exercito e gnit chanto „Das Paradies und die Peri“. Bap chantet cul cor, bain il pü contristo da tuots. L'udiziun füt bella ed ourdvart expressiva. Ella plaschet als signuors delegios e sus-charo avoir gieu consequenzas per Genevra. Zieva üna lungia cumbatta interna det eau il di seguaint mieu consentimaint. Morelmaing avaiva il consistori radschun. A Genevra ho ün inclet mia esitaziun, e tiers nus ais mia decisiun a la fin bain gnida approveda. Eau d'eira ingascho memma inavaunt per am pudair retrer sainza blesem, Signur dr. Kaiser am det radschun. („Signur Barblan, nus L'avessans gugent retgnieu, ma scu cha las chosas staun, ais que pü inandret, ch'El giaja a Genevra.“) Ils sforzs da la patria nu sun però stos infructuus e'm haun at-tacho be auncha pü intímamaing ad ella.

In mandaunza d'ün orchester ais que sto ans a la lungia duonna dr. Killias, chi surpigliaiva ils accompagnamaints sül clavazin i'ls concerts. Eau nun eira ün dirigent comodaivel, exigiaiva bger dals executants ed eir da l'accompagnatura. Signura Killias as daiva però adüna e gugent tuotta paina imaginabla per am cuntanter. Ella am ho sgür parduno tuottas mias „öglie-das da basilisc“, ed eau la sun resto recugnuschaint per tuotta sia bella, comovainta premura. (Duonna Killias cooperaiva cun grand

zeli già daspö la direcziun da Käslin. Quauntas rösas d'he eau arvschieu our dal üert „im Sand“, che nun he eau tuot cun interess speciel udieu a quinter sur da Käslin, Szadrowsky, da Lutz!)

Ad eira auncha qualchosa in vista, chi, suot las circumstanzas dedas, am staiva a cour, nempe ün concert culs scolars da la Scoula chantunela illa baselgia da St. Martin. Nus avaivans lavuro duos ans a la lungia e sus-chaivans uossa bain ans lascher udir. A gnit chanto bain e cun expressiun; chantunzs ed udi-tuors eiran commoss e quel chi scriva quistas lingias na il main. A la fin da l'ultima ura da chaunt strasunet auncha la chan-zun: „Wenn weit in den Landen wir zogen umher“; — que füt ün mumaint zuond commovaint, dal quël forsa cha pü d'ün dals scolars da quella vouta s'algora. — Zieva ün cuort soggiurn tar paraints a Hinterrhein, inua ch'eu chattet a signur Willy scu spirituel dal lö, seguit la terza, greiva separaziun.

Eau surpass mia activited a Genevra e menziun be auncha qualche fats, chi staun in connexiun cun quistas notizhas e culla patria. Mieu successur a Cuira, signur directur da musica Diehl, scu ester nun eira brich familiariso cun nossas relaziuns musicalas, cun nossa metoda (nos ut, re, mi) e bsögnaiva sclarimaint. Eau gnit a savoir quetaunt e'l sclarit gugent e prolissamaing in merit.

Na löndh zieva mia partenza da Cuira murit a Genevra il barun da Loë. Signur dr. Kaiser, chi rapreschantet il chantun Grischun al funarel, gnit am chatter e combinet cun me üna reuniun. Ün discurrit sur dal Grischun, specielmaing sur da la Scoula chantunela, ed amenduos parts eiran püchöntschi commos-sas (scu scolar avaiva eau quasi temma dal signur uschè serius). Cullas damas Kaiser entret e restet eau in corrispondenza. Ellas arvschivan da me suvenz fragmains da novas lavuors. Giunfra Pepi procediva lotiers scu da pü bod la dumengia saira, uschè ch'eu leg sias chartas auncha in quist'ura cun vair plaschair. (Signura Anna de Planta m'ho procuro üna fotografia fich bain reuschida dad ella. Quista as rechatta sün mieu secretari sper ils purtrets da bap e mamma. Eau nu schmandi si'öglieda e la consultesch adüna gugent).

Principi da l'an 1894 gnit eau inchargio cun la composiziun da la cantata per l'uvertüra da l'exposiziun naziunela svizra a Genevra (1896). L'ouvra („Ode à la Patrie“ — opus 7 — de-

dicheda a mieus genituors) ais scritta per grand cor viril dobel, per solos (sopran e bariton) e per grand orchester. Eau am det granda paina cun la composiziun da medemma. Probabelmaing ais loaint ütiliso per la prüma vouta d'ün componist svizzer, in occasiun d'üna manifestaziun patriotica, il mez dal „motiv conductur“ (Leitmotiv). Eau impundet lotiers natürelmaing il cumanzamaint da l'Inno naziunel, — tres our i'l orchester, però in möd, cha i'l cuors da l'ouvra and resunan partidas adüna pü lungias, fin cha illa part finela cumpera l'inter inno i'l orchester cumplet, intaunt cha il cor dobel e'ls solists dechauntan la patria püchöntschi entusiasticamaing. L'ouvra avet la furtüna da prodür ün grand, profuond effet, ed il prüm d'meg 1896 significha già üna data considerabla in mia vita. Siand cha aint il festival („Festspiel“) per la festa da Chalavaina vegnan eir applichos elemaints da character patriotic (la Mastralia e l'Inno naziunel) scu „motiv conductur“, (probabelmaing eir per la prüma vouta in nossa fuorma artistica da festival specielmaing svizra) e cha amendus ouvras servan ad ün büt patriotic, schi ais quella prüma lavur sgür gnida a proposit al festival da Chalavaina.

(Merit la Mastralia am pera que our d'questiun, cha üna fuorma cumpletta, generelmaing adopteda da quella nun ho me existieu. Ils musicants da vschinauncha e da passagi sunaivan motivs sumgiaunts, parantos, procedivan però in möd different ed in successiun differenta. Per furtüna collecziunet mieu bap aunz cha que füt memma tard tuot que ch'el as pudet procurar scu motivs tradiziunels. Gian Giachem Bott al stuvet suner avaunt sia melodia; ils signuors Romedi [cussglier dals stedis e cussglier naziunel] al procurettan melodias dad oters musicants etc. Our da quist materiel eleget eau que chi'm paraiva il pü significativ, que chi'm paraiva dad esser engiadinais genuin, e compilet la Mastralia, scu ch'ella figüra aint il festival. Il motiv in quarts illa 25evla imsüra [partitura per clavazin pagina 90, giosom] ingrazch eau a signur dr. Bühler. El rapreschainta ün elemaint our dad otras parts dal Grischun ed eira excellentamaing adatto per fer entrer üna variaziun vigurusa.)

Mieu bap eira gnieu, inchargio dal chantun, in avrigl 1896 a Genevra per metter ad ir e drizzer aint l'exposiziun grischuna

illa secziun „Silvicultura“. A mieu regret nun as sentiva el brich bain, e sieu stedi sanitari affligiaiva ad el ed a nus. Eau al sunet avaunt la Cantata e füt surprais, cu ch'el l'incleget e la güdichet inandret, adonta ch'ella ais tgnida in stil modern, ed adonta cha vegnan applichos in quella richs mezs. — Ün and dumandet üna seguonda udiziun, scu eir da l'oratori „Samson“ da Händel, cha la „Société de Chant Sacré“ avaiva exegüieu i'l mais d'marz suot mia direcziun. Amenduos concerts gnittan fixos pel mais d'settember. Bap as decidet da gnir a Geneva per quistas udiziuns, adonta cha sieu patimaint avaiva frataunt fich augmento. Sieu elemaint vitel: la musica, mia exortaziun e'l giavüsch da vair que chi eira frataunt gnieu raggiunt tres l'activited dal figl a Geneva l'avaron stimulo lotiers. Cur ch'el arrivet, füt eau tuot smort da sia passivited. El assistit però cun grand interess a mieus concerts d'orgel, giodet intensivamaing da las ouvras ed udiziuns las pü bellas, giodet cun entusiassem il „Samson“. Grazcha a l'exposiziun as chattettan üna saira tar nus a la via Calvin divers coetans da S-chanf, chi d'eiran tuots stos ils scolars da bap. Que füt per el e per nus scu üna reminiscenza da dis passos, furtünos. L'udiziun da la Cantata per l'exposiziun, chi reuschit excellentamaing (traunter ils udituors as rechattaiva il celeber componist Saint-Saëns), füt per mieu bap üna granda algrezcha e satisfacziun — melavita l'ultima. Da lo davent as pegioret sieu stedi vi e pü. Bap nu solet pü turner a Cuira, na pü sül Grischun, e l'ultima e la pü greiva separaziun dad el subentret a Geneva (als 25 settember). Sün sieu monumaint, ün blöch da spelm mezzaun, ais gravo in notas il cumanzamaint da la chanzun da gara dal cor viril da S-chanf a Tavo: „Sta bain, Tavo“. Che afflicziun per me, cha bap nu pudet vair, cu cha bain bod zieva, in vista a la prümavaira 1899, la patria as volvet al figl, uschè cha que füt concess a quist da la servir auncha illa lontanaunza! El avess recugnuschieu l'an seguaint auncha meglder cu in occasiun da la Cantata, cha da Vnà, da Scharans, da S-chanf e da Zernez ais resortieu qualchosa scu increschantüna, scu amur per la patria.
